

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'rta
MAXSUS TA'lim VAZIRLIGI
ANDIJON DAVLAT UNIVERSITETI
TASVIRIY SAN'AT VA MUHANDISLIK GRAFIKASI KAFEDRASI

GANCH O'YMAKORLIGI
fanidan

MA'RUZALAR MATNI

Talim sohasi:	110000 - Pedagogika
Bilim sohasi:	100000 - Gumanitar
Ta'lim yo'nalishi:	5110800 - Tasviriyl san'at va muhandislik grafikasi

Andijon i 2017

O'quv uslubiy majmua O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta Maxsus ta'lim vazirligi tomonidan 2015 yil 6 aprel - 137 bilan tasdiqlangan fan dasturi asosida ishlab chiqilgan.

Tuzuvchi: S. O. Mirzayev Tasviriy san'at va chizmachilik kafedrasida katta o'qituvchisi

Taqrizchi S. Bulatov Tasviriy san'at va chizmachilik kafedrasida professori

Fanning O'quv uslubiy majmuasi Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi kafedrasining 2017-yil 27-avgustdagi 1-son yig'ilishida muhokamadan o'tgan va fakultet kengashida muhokama qilish uchun tavsiya etilgan.

Mundarija

1. Ganch o'ymakorligi fanining maqsad va vazifalari.
2. Ganch o'ymakorlik san'atida ustoz va shogird an'analari.
3. Ganch o'ymakorligida ishlatiladigan asbob uskunalar va ulardan foydalanish
4. Pardozi va **uning** turlari.
5. Zanjira va uning turlari.
6. Naqsh va naqsh elementlari. Oddiy naqsh elementlari.
7. Kompozitsiya . Oddiy naqsh kompozitsiyalari tuzish.
8. Ganch o'ymakorligida ishlatiladigan materiallar va ulardan foydalanish texnologiyasi

MAVZU: KIRISH. GANCH O'YMAKORLIGI FANINING MAQSAD VA VAZIFALARI

REJA:

1. Ganchkorlik san'atining tarixiy rivojlanishi.
2. Ganchkorlik maktablari va uning namoyondalari.
3. Ganch o'yma turlari.

Adabiyotlar

1. B u l a t o v S. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. «Mehnat», T., 1991.
2. V u l a t o v S. Ganchkorlik T., 1989.
- Z. Z o x i d o v P. Samarkandskaya shkola zodchix. Izdvoxudlit. T., 1965.
- N o t k i n I. Buxarskaya rezbapo ganchu. Gos.izd.xud.lit. T., 1961.
- Spravochnik po stroitelstvu i arxitekture. M, 1956.
- U s m o n o v M. San'atim-saodatim. «Yosh gvardiya», T., 1983.
- Muxtorov A. Ustoz va shogird odobi. «Mehnat», 1999.

Ganchkorlik qadimiy san'at turlaridan biri bo'lib, o'z aksini dunyo me'morchiligida, jumladan, O'rta Osiyo, Eron, Turkiya, Arabiston va boshqa Sharq me'morchiligida namoyon etib kelmoqda. Ayniqsa, O'rta Osiyoda yaratilgan asarlar o'ziga xos badiiyligi, kompozitsiyasi ishlanish uslubi bilan farq qiladi.

Xozirgi kunda ganch serquyosh O'zbekistonimizda ardoqlanib va avaylab muxofaza qilinayotgan ko'pgina yodgorlik obidalariga ko'rkamlilik, go'zallik baxsh etib turibdi. U Samarqand, Buxoro, Toshkent, Qo'qon, Farg'ona, Xiva, Shaxrisabz va boshqa shaxarlardagi tarixiy obidalarni ko'rish va bezatishda ishlatilgan.

Ganch o'ymakorlik san'ati asrlar davomida o'ziga xos uslub bilan rivojlanib keldi. Bu san'atning eng qadimgi, O'rta asrlardagi va XX asrdagi rivojlanishini ko'zdan kechirib, o'rganib chiqsak, bu davrlardagi ganch o'ymakorligi bir-biridan ancha farq qiladi.

Qadimgi ganch o'ymakorligi xajmiy bo'lib realistik tasvirlar asosida ishlangan. Ularda ko'pincha odamlar, hayvonlar, qushlar tasviri ishlatilgan. Eramizning birinchi asrlaridayoq kishilar ganchni ajoyib xususiyatga ega ekanligini bilib, qal'alar, karvonsaroy va boshqa joylarni bezay boshlaganlar. Bo'lib o'tgan janglar oqibatida ular vayronaga aylanib, faqat qoldiqlari saqlanib qolgan.

III asrda Tuproqqal'aning serxasham saroy mehmonxonalari o'yma ganch bilan bezatilgan. Varaxshadagi topilmalardan VI-VIII asrlardagi Buxoro Saroyi qoldiqlardan namunalar topilgan.

Bu topilmalarda qushlar, hayvonlar, baliqlarni, o'simliksimon va geometrik shakllarning o'yma namunalarini ko'rish mumkin.

X-XI asrlarda naqqoshlik, yog'och va ganch o'ymakorligi yanada rivojlandi. Murakkab abstrakt tasvirni aks ettiradigan naqshlar paydo bo'ldi. Ganch o'ymakorligi ishlari uyning ichki va namgarchilik tegmaydigan tashqi qismida ham qo'llaniladi.

Termiz maqbaralaridagi ganch o'ymakorlik san'ati o'sha davrining yuqori cho'qqisi desa bo'ladi. XII asrda mukarnaslar hosil bo'ldi.

Ko'pgina binolarda qo'llanila boshladi. XIII asrda ganchkorlik

san'ati yanada yuksaldi. Bunga Afrosiyobda topilgan ajoyib ganch o'ymakorli g'ishtlari misol bo'la oladi. XIV-XVII asrlarda ham binolarning ichki qismlarini bezatishda ganchkorlik san'atidan foydalanilgan.

Ganchkorlikning gullab-yashnagan, davri XVIII asrning oxiri XIX asrning boshlari bo'ldi. XIX asrning boshlarida buyuk ganch o'ymakorlaridan Abduraxim Xayotov, Usta Murod, Usta Fuzayl, Usta Nosir, Usta Xoji Xafiz, Usta Nasrulloboy, Usta Azim, Usta Omonullo, Usta Gofir, Usta Ibroxim, Uqta Sarvi, Usta Abdufattox va boshqalar faoliyat ko'rsatdilar.

XX asr boshlaridagi ishlarda o'yma Rel'efi juda mayin uslub texnikasi paydo bo'ldi. Rangli ganchlar, bo'yoqlar, naqsh va tasvirlar qo'llanila boshladi.

1913-1914 yillarda Buxoroda Amir Axadxon tomonidan Sitorai Moxi Xosa qurildi. Ganch o'ymakorligi bilan bezatildi. Ayniqsa, Oq uy (mexmonxonani) o'sha davrdagi ganch o'ymakorligining ajoyib namunasi desa bo'ladi. Bunda oyna zaminida ganch o'ymakorligi bajarilgan. U o'zining nozikligi jimjimador qilib bezatilishi bilan ajralib turadi. Mazkur saroyning bezak ishlarini Usta Shirin bajargan. U o'sha davrda eng ko'zga ko'ringan ganchkor ustalardan edi.

1918-1920 yillarda xunarmandlar komiteti Toshkentda o'lkashunoslik xunarmandlar tashkiloti, o'quv namunaviy ustaxonalar va xunarmandlik ishlari bo'yicha muzey tashkil etiladi.

O'zbekiston xunarmandlari o'z ishlari bilan 1937 yilda Parijda "San'at va texnika xozirgi kunda" degan ko'rgazmalarda ikkita "Grant pri", ikkita kumush medal va bitta oltin medal bilan mukofotlandilar.

1947 yili Toshkentda me'mor A. Muxamedshin boshchiligida Kurant binosi qurildi. Bu binoni bezashda Usta Shirin Murodov ganchkorlik san'atining ajoyib namunalari bilan bezatdi.

O'zbekiston me'morchiligida katta xazina bo'lib qo'shilgan O'zbekiston Davlat opera va balet katta teatri 1947 yili akademik arxitektor Aleksey Shusevning loyixasi va raxbarligi ostida qurib bitkazildi. Shusev O'zbekiston viloyatlaridagi ganchkor ustalarni bir joyga yig'ib, ular oldiga ikki muxim masalani: teatrning zallarini xar bir viloyatning o'ziga xos milliy uslubi asosida bezash, ikkinchisi - bezalgan xona teatrning arxitektura badiiy obraziga mos tushishi kerakligi xaqidagi masalani qo'yadi.

Buning natijasida teatrning Xiva, Termiz zallari qadimda ishlatilgan ganchkorlik uslubida ishlendi. Buxoro, Fargona va Samarkand zallari esa zamonaviy Xalq an'anasiga mos bo'lgan o'ymakorligi bilan bezatildi.

O'zbekistonda o'ziga xos ganchkorlik maktablari mavjud. Shulardan biri Xorazm ganchkorlik maktabidir. Xorazm me'morchiligida geometrik Naqshlarga keng o'rin berilgan bo'lib, ular boshqa viloyatlarga qaraganda o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, o'simliksimon Naqshlar spiral shaklda aylanma xarakatchanligi, dinamikligi bilan farqlanadi. Islimiy Naqshlar quyidagicha yaxlit turunj, madoxil, qalampir, bodomga o'xshash tanob shakllarining takrorlanishidan xosil bo'ladi.

Ba'zi xollarda turunj, madoxili tanoblar o'rniga yulduzsimon girixlar xam ishlatiladi. Islimiy Naqshlarda novda ko'p ishlatilib, margula, barg, shkufta, oygul, no'xat gul, kurtak va g'unchalar ko'p qo'llaniladi. Xiva ganchkorligida eng xarakterli tomonlaridan yana biri Naqshlarning erkin va xarakatchanligi, jo'shqinligidir. Shuning

uchun bu maktab naqqosh ustalari ko'p xollarda ko'k va yashil rang bilan ishlangan. Ro'zimet Masharipov, Karimbergan Raximov, Karimbergan Polvonov, YUsuf Xudoyberganov, Bekjon Yoqubov, Odamboy Bobojonov, Odamboy YO'kubov kabilar Xorazm ganchkorlik maktab namoyondalaridandir.

Buxoro ganchkorlik maktabi san'atining eng rivojlangan joyi va o'chog'i xisoblanadi. Zero bu san'at o'yma ganchlarning yirik xamda o'ziga xos mayinligi, jozibadorligi va boshqa tomonlari bilan ajralib turadi. Buxoro ganchkorlik maktabining eng yirik namoyondalaridan biri akademik Usta Shirin Murodovdir, Buxoro ganchkorlik maktabi namoyondalari Usta Safar, Usta Adis, Usta Savri, Usta Islom, Usta Ikrom, Usta Jura, Usta Kurbon Yuldoshev, Usta Ibroxim Xafizov, Usta Nazrullo, Usta Xayot Nosirov va boshqalardir.

Toshkent ganchkorlik maktabi xam o'ziga xosdir. Bu maktabga xos Naqshlar nozikligi aniq simmetrik taqsimga egaligi, jozibadorligi bilan ajralib turadi. Toshkent ganchkorlik maktabi namoyondalari safida Usmon Ikromov, Toshpo'dat Arslonqulov, Maxmud Usmonov, Anvar Po'datov, Mirmaxmud Raxmatov, aka-uka Abduraxmon va Mo'min Sultonovlar, Xayot Abdullaev, Ziyodulla Yusupov, Umar Toxirov, Mirvoxid Usmonov kabi qator yetuk ustalar bor.

Samarqand butun dunyoga mashxur eng qadimiy shaxarlardan biri bo'lib, u yerda ishlangan naqshlarning xar biri o'ziga xos maktabga ega. Boshqa ganchkorlik maktabi naqshlari o'zining tuzilishi jixatidan Toshkent Naqshlariga o'xshab ketadi. Samarkand ganchkorlik maktabi namoyondalari Usta Anvar Quliyev, Usta Tursunboy Ismoilov, Shamsiddin G'ofurov, Kuli Jalilov va boshqalardir.

Ganch o'ymakorligi turlari. Xar qanday binoni bezashda avval uning tuzilishiga mos ganch uymakorligi turini tanlash, qo'llash muxim ahamiyatga ega. Kichik xonaga mayda tekis o'yma va unga mos bo'lgan pardozi katta mexmonxonalariga esa yirik o'yma va o'ziga xos ganch o'ymakorligi qo'llaniladi.

Ganch o'ymakorligi, yirik o'yma, chukur o'yma, yassi o'yma, qirma, zamini kuzguli o'yma, zamini rangli o'yma, chizma pardozi, panjarasimon o'yma,

zanjirsimon xajmli o'yma turlaridan iborat. Bundan tashqari ganch o'ymakorligi turlari zaminli va zaminsiz o'ymalarga bo'linadi. Eng ko'p qo'llaniladigan o'yma yassi o'ymadir. U intererda ko'p qo'llaniladi. Albatta katta bo'lmagan xonalarga o'ymaning chuqurligi 1-1,5 sm bo'lib, unga xar xil pardoz turlari beriladi. O'yma Naqshning zamini umumiy yuzaning 30-60 foizini egallaydi. O'yilgan joyiga pax pardoz, choka pardoz, lo'la yoki tabaqa pardoz beriladi.

Tayanch tushunchalar.

1. Turunj - doira yoki ovalsimon shaklidagi Naqsh.
2. Madoxili - chopu-rost takrorlanuvchi lolasimon Naqsh turi.
3. Kirma - uyilgan joylarni rangli ganch korishmasi bilan tuldirishdir.

Darsni mustaxkamlash uchun savollar:

1. Xalq amaliy san'atining kaysi turlarini bilasiz?
2. Kadimda ganch kaerlarga ishlatilgan?
3. Ganchni kadimdan ishlatilib kelinishining sababi nimada?
4. Ganchkor ustalardan kimlarni bilasiz?
5. O'zbekistonda qanday ganchkorlik maktablari bor?
6. Qanaqa ganch o'ymakorligi turlarini bilasiz?

MAVZU: GANCH O'YMAKORLIK SAN'ATIDA USTOZ VA SHOGIRD AN'ANALARI REJA

1. Ustozning shaxsiy va kasbiy fazilatlari
2. Ustoz haqida rivoyatlar
3. Shogirdning ustoz oldidagi burch va vazifalari

Adabiyotlar

B u l a t o v S. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. «Mehnat», T., 1991.
Ganchdagi gullar bog'boni. Tuzuvchi M a d r a h i m o v A, «ARNAPRINT», T., 2006.
M u x t o r o v A. Usta va shogird odobi. «Mehnat», 1999.
R e m p e l M. I. Dalyokoe i blizkoe, Izd-vo let. i iskuse. im.G.Gulyama. T., 1981.
F a x r i t d i n o v a D.A.Dekorativno-prikladnoe iskusstvo Uzbekistana. Izd-vo let. i iskuse. im.G.Gulyama. T., 1972.
B u l a t o v S, Ganchkorliq «O'qituvchi», T., 1990.
O'zbek Sovet ensiklopediyasi. 3-t., 1972.
O'zbekiston xalq san'ati. Muallif -tuzuvchilar A.S.Morozova, N.A.Avedova, S.M.Mahkamova. G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nash. T., 1979.
Zohidov P. Me'mor olami. Qomuslar bosh tahririyati, T., 1996.
G o n c h a r o v a P. A. Zolotoshveyhoe iskusstvo Buxar' . Izd-vo lit. i iskuse. im.G.Gulyama. T., 1986.

O'zbekiston qadimdan hunarmandlar markazi bo'lgan. Andijon viloyatining Shahrixonida, Samarqand viloyatining Urgutida, Farg'ona viloyatining Qo'qon, Marg'ilonida, Namangan viloyatining Chustida xalq hunar-mandchiligi gullab-yashnagan. Hunarmandlar o'tmishda mahallalarga bo'linib yashaganlar, chunonchi «Zargarlik mahallasi», «Pichoqchilik mahallasi», deb yuritilgan. Misgarlik, bo'yrachilik, sandiqchilik, pichoqchilik, aravazoslik, kulolchilik mahallalari ham bo'lgan. Masalan, XIX asr oxiri XX asr boshlarida Buxoroda Bo'yrahi mahallasi bo'lib, u erda bo'yra to'qiy-digan ustalar yashagan. Bo'yrahi mahallasida 120 ta oila yashagan.

Ustalar o'rtasida raqobat bo'lgan. Kimning mahsuloti sifatli bo'lsa, xaridor uning mahsulotini olgan. Shuning uchun har bir usta sifatli mahsulot tayyorlashga intilgan. Har bir ustaning o'z rastasi bo'lgan. Bozorda, odatda, bozor begi bo'lib, u keltirilgan mollarga narx belgilab chiqqanidan keyin savdo-sotiq boshlangan. Sifatsiz mahsulot ishlagan ustaning bozori kasodga uchragan.

Ustalar o'tmishda bilimdon bo'lgan. Ular madrasada tahsil olib, adabiyot, tarix, musiqa, matematika, kimyo fanlarini yaxshi bilganlar. Naqqoshlik texnologiyasi avlod-dan-avlodga o'tib kelgan. Qadimda naqqoshlar naqsh yaratish sir-asrorlarini yozib qoldirmaganlar, faqat shogird-lari bilganlar. Shogirdlari usta bo'lganlaridan so'ng, ular ham o'z shogirdlariga o'rgatgan. Shunday qilib, naqqoshlik kasbi an'ana tariqasida rivojlanib kelgan.

Usta o'z bolasini yoki qarindoshlarini o'ziga shogirdlikka olgan. Shogirdlikka 7-8 yoshdan olingan. O'qish-o'rganish 7-12 yil davom etgan. Shogirdlar kunduzi ishlab, kechqurun ustoz rahbarligida savod chiqargan. Shogirdlar geometriya va kimyoni o'rganganlar.

Shogird mustaqil ishlash darajasiga yetgach, ustalar uning ishlarini muhokama qilib, so'ngra «usta» nomini berishgan.

Ustaning o'g'li ota kasbini yoshlikdan o'rganib borgan. Bu esa uning kelajakda yaxshi hunarmand bo'lishiga zamin yaratgan. Ustaning o'g'li bo'lmasa, u bu kasbni eng yaqin qarindoshlarining bolalariga o'rgatgan.

Xullas, kasb avlodga meros qolish shaklida rivojlangan. Shogirdlikka berishda quyidagi urf-odat bo'lgan: Bolani usta oldiga olib borish o'ziga yarasha tantana bo'lgan. Ota-ona va qarindosh-urug'lar «bo'y» degan bo'g'irsoq va holvaytar olib, ustaning huzuriga kelganlar va «Bolaning go'shti sizniki, suyagi bizniki» qabilidagi gaplar bilan bolani uning ixtiyoriga topshirganlar. Keltirilgan pishiriqlar o'sha paytdayoq birgalikda tanovul etilgan. Usta bolaga hunar o'rgatishdan tashqari, butun o'qish davomida o'zi oziq-ovqat bilan ta'minlab turgan. Kasb tekinga o'rgatilgan.

Ustoz qattiqqo'l va talabchan bo'lgan. Zero, hunarni o'ta nozik did va sabr-toqat bilan o'rganish mumkin. Ustalar shogirdlar uchun maxsus odob talablarini ishlab chiqqanlar. Masalan, ular shogird-dan pokizalikni, ish vaqtida chalg'imaslikni, egri va noma'qul ishlarga yaqin yo'lamaslikni, ustoz ruxsatisiz biror ishga qo'l urmaslikni qat'iy talab qilganlar.

Usta shogirdga hunardan tashqari uy yumushlarini bajarishni ham o'rgatib borgan. Shogird san'at sirlarini puxta egallagandan so'ng, oq fotiha berilgan. Marosimda shogird ustoziga bosh-oyoq sarpo, tugun in'om etgan.

Ba'zan ustoz shogirdi mustaqil ish boshlashda qiynalmasligi uchun shu kasbda ishlatiladigan asbob va andozalar bergan. Oq fotiha olgan shogird mustaqil ishlashni xohlamasa ustoznikida qolib ishlayvergan. Bunday holda ustoz bilan kelishib olib, ish haqi olgan.

O'zbek ustalaridan biri 8 ganch o'ymakor usta Usmon Ikromovning hayot yo'li ibratli. Yosh Usmon usta Rasulhojining huzurida 8 yil ishlaydi. Besh yilgacha haftalik haqi 10 tiyindan oshmagan. Har payshanba kuni Rasulhoji shogirdi qo'lga 10 tiyin bergan. Usmon pulni olib, bozordan onasi va ikki singlisiga yegulik olib borgan. Odatda, shogird faqat usta buyurgan ishni qilishi kerak bo'lgan. Shogird ustadan beruxsat biror ishga qo'l ura yoki uning asboblariga teginsa kaltak yegan. Oltinchi yilga o'tganda Usmonning haftalik ish haqi 50 tiyinga, sakkizinchi yilga o'tganda esa kundalik ish haqi bir so'mga chiqqan. Bu paytda u imorat ishidagi oddiy cho'pgarlikdan tortib, g'isht terish, suvoq, ganch o'ymakorligini mustaqil bajara oladigan bo'lgandi. Nihoyat sakkiz yil deganda Usmon ustasi Rasulhojidan oq fotiha olib, «usta» nomiga ega bo'lgan.

Buxorodagi ganch sotadigan boylardan biri Abduqodir bir kuni Usta Hayotni chaqiradi va yangi uyni ganch bilan bezamoqchiligini aytadi. Usta Hayot bu ishni 22 yoshli Shirin Murodovga topshiradi. Bu ish Shirinning birinchi mustaqil ishi bo'ldi. Shirin mehmonxonani bezashda oddiy bejirim nisbatlarni, butun ko'rinishni hisobga oladi. U mehmonxona va ayvonni sharafalar bilan bezaydi. Undagi o'yma ganchlar juda mayin, bejirim chiqqanligi sababli ustalar orasida obro'si yanada oshadi. Usta Hayot kunlardan bir kuni Shirinni oldiga chaqirib, «Men sendan xursandman, endi mustaqil ishlayversang bo'ladi», deydi. Azaliy odat bo'yicha unga ustalar o'rtasida «usta» nomini berishadi.

O'zbek me'morlari yaxshi yashash uchun har jihatdan qulay, shinam, chiroyli uylar qurganlar. O'zbeklarning hovli-joyi tugal bir me'moriy ansamblni tashkil etib, fayzli bo'lgan. Uylar bir-biriga uzviy qilib qurilgan. Bu ish san'at darajasiga ko'tarilgan.

Har bir hunar odatda avloddan-avlodga o'tgan, begona bolalardan esa iste'dodli, shu hunarga mehr qo'yganlarigina tanlab olingan. Chinakam o'ymakor ustalikni orzu qilgan kishilar madrasada tahsil ko'rgan bo'lishi, she'riyat va musiqa sirlaridan voqif bo'lishi, hatto, musiqa asboblarini bir oz chala bilishi shart qilib qo'yilgan.

Mashhur me'mor usta A.Haqqulov «Ta'mir san'ati» kitobida sevimli ustoz Usta Shamsining shogirdlariga bo'lgan munosabatini shunday xotirlaydi:

- O'smirlik yillarimda xalq amaliy san'atiga mehr qo'ygan yaqin do'sti padari buzruk-vorimdan meni shogirdlikka so'rab, «Kelajakda mening me'morchilik asboblarimga sohiblik qilsin», degan ezgu istaklarini bildirdilar. Shu kundan boshlab usta Shamsi menga me'morchilikning siru asrorlarini o'rgata boshladilar. Usta Shamsi o'ta kamtarin, oddiy, kamsuqum inson edi. Shogirdlarini jon-dilidan sevardi. U bor mehri, ilmi va aql-zakovatini shogirdlariga bag'ishlar edi. Men ana shunday zukko ta'b va xushsuxan inson panohida kamolga yetganimdan haligacha faxrlanaman. Davlat mukofoti laureati, «Mehnat» ordeni sohibi, O'zbekistonda mashhur xalq ustasi Usta Shamsi xalq amaliy san'atining murakkab jihatlarini juda chuqur bilar edi. U shogirdlaridan ham xuddi shuni talab qilar, erinchoq, go'zallikdan zavqlanmaydigan, tarixiy obidalarga mensimay qaraydigan kishilarni jini suymasdi.

«Ustoz» degan nomni olish oson emas. Bu sharaflı nomni olish hammaga ham nasib etmagan Bu ulug' nomni olish uchun ustalar ko'p yillar davomida murakkab sinovlardan o'tganlar. Ustozning shaxsiy va kasbiy fazilatları

Inson hayoti bir manzildan ikkinchi manzilga qarab yuriladigan yoyga o'xshaydi. Bu yo'lning tekis, ravonligi ham, past-balandligi ham ko'p bo'ladi. Biz bu zamonda bamisoli tog' oshayotgan odamlarmiz. Tog' yo'li mardlik, jasoratni ham, bag'oyat hushyorlikni ham talab etadi, degan edi shoir Erkin Vohidov.

Yoshlarimizga milliy hunarmandchilikni o'rgatib, milliy an'analarni davom ettirib kelayotgan ustalar kam emas. Biroq, shunga qaramay, o'zbek milliy an'alarini qayta tiklash eng muhim vazifalardan biri bo'lib kelmoqda.

Xalq hunarmandchiligida ustozlarning shaxsiy va kasbiy fazilatlarining mezoni bo'lgan. Shu mezon asosida ustaga ijobiy va salbiy baho berganlar. Shuning uchun ota farzandini shogirdlikka berishdan oldin ustaning yuqoridagi mezonga javob bera olish-olmasligini o'rgangan. Quyidagi xalq maqoli bejiz aytilmagan:

Yomon ustaga berma shogird etib, Buzar u, buzuq fe'lni o'rgatib.

Quyida xalq hunarmandchiligidagi ustozlarning shaxsiy va kasbiy fazilatları bilan tanishamiz.

Ustozning shaxsiy fazilatları. Saxiy, odobli, mehr-shafqatli, marhamatli, ochiq yuzli, shirin muomalali, sabrli, talabchan, qanoatli, to'g'ri so'zli, pok bo'lish. Rizouddin ibn Faxriddin ustozlarga shunday nasihat qilgan edi:

«Shogirdingizning har bir harakatiga qarab turingiz, ularga xushmuomala bo'lishni o'rgatingiz, so'zlariyu fe'llarini yaxshilangiz, ust-boshlarini, kiyim-kechaklarini pok tutmak-larini nazorat aylangiz.

Yomon xulqlar yuqumli bo'lganidan bir shogirdning yomon xulqi borligini bilsangiz, jumlasini barobar ko'rib, jumlasini foyda olajak ravishda o'rgatingiz, foydali ishlar, kerakli adablarning jumlasidan xabardor aylangiz, natijada bola mumkin qadar reja ila ish qilmoq, ehtiyotkorlik, poklik, ko'rkam tartib, ko'p foydasiga tirishmak kabi xosiyatlarini egallab oladi».

Hunarmandlarning kasb madaniyati bor. Ular quyidagilardan iborat:

• Hunarni jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shish maqsadida o'rganish;

mehnatsiz daromaddan qochish;

ustozlar an'anasiga sodiq bo'lish;

mehnatsevarlik, halol mehnat qilish;

intizomli bo'lish;

• muvaffaqiyatsizlikdan tushkunlikka tushmaslik;

aqlli, tadbirkor bo'lish;

rostgo'y bo'lish;

pokiza bo'lish;

bir ishni qiyomiga etkazmay, ikkinchi ishga o'tmaslik

Hunarmand xoli bo'lishi lozim bo'lgan salbiy xususiyatlar:

nopok yo'llar bilan boylik orttirish;

boshqa hunarmandlarga nisbatan adovatda bo'lish va hasadgo'ylik;

faqat boylik orttirish maqsadini ko'zlash;

jur'atsizlik, dangasalik, yalqovlik, erin-choqlik, isrofgarlik, takabburlik, yolg'onchilik

Shogirdlardan ba'zan ayrim kamchiliklar o'tib turadi. Ustozning vazifasi • ularning kamchiliklarini kechirish, bunday ishlarga yo'l qo'ymasliklari uchun shogirdlariga yordam berish.

Ustozning kechira olishi oliyjanoblik va olimlarga xos sifatdir. «Kichiklardan adashish, kattalardan kechirish» deb bejiz aytishmagan.

Ustozning kasbiy fazilatlarini. Ustozning kasbiy fazilatlariga o'z hunariga qiziqish, hunarini yoshlarga sidqidildan o'rgatish, hunariga yangiliklar kiritish, yaxshi shogirdlar qoldirish va boshqalar kiradi.

Ustozning eng yaxshi kasbiy fazilatlaridan biri - shogirdlar tayyorlashdir. Har bir hunarmand ustaning shogirdi bo'ladi. Shogirdsiz ustoz -mevasiz daraxt. Ustoz bilimdon shogird qoldirmasa, bu uning hayoti, umri bekor o'tdi degan gap. Usta qanchalik buyuk bo'lmasin, tarixda qanchalik iz qoldirmasin, bilimini, hunarini ishonchli odamga qoldirmasa, uning ishlari oxir-oqibat yo'q bo'lib ketadi.

Qadimda hunarmand va xaridor o'rtasidagi munosabatlarda o'ziga xos odob mezonlari mavjud bo'lgan. Ular quyidagilardan iborat:

savdoda poklik;

halollik;

adolatlilik;

to'g'rilik;

xushfe'llik;

nafsnii tiyish;

kambag'al bechoralarga xayru ehson qilish;

• mahsulotning asl bahosini bilmaganlarga to'g'ri muomala qilish;

• va'daga vafo;

bajara olmaydigan ishga va'da bermaslik,

Ota-onalarning farzandiga hunar o'rgatayotgan ustoz oldidagi burchlari va munosabat madaniyati.

Qadimda ota-onalar farzandlariga hunar o'rgatayotgan ustozni hurmat-ehtirom qilganlar. Ota-onalar va ustozlar o'rtasida munosabat madaniyati ham o'ziga xos xususiyatga ega bo'lgan.

Ota-onaning ustozga munosabatida:

• ustozga muruwat ko'rsatish;

ustozning farzandiga bergan tanbehini to'g'ri tushunish;

farzandining hunar o'rganishi uchun kerakli narsalarni yetkazib berish;

ustozni rozi qilish va boshqalar talab qilinadi.

Ustozning ota-onaga ham o'ziga xos munosabat mezonlari bo'lgan. Ular quyidagilardan iborat:

shogirdiga hunar o'rgatish borasida zimmasiga olgan vazifasini bajarish;

• o'z va'dasining ustidan chiqish;

• ota-onaga farzandining qobiliyati, xulq-odobi to'g'risida ochiq gapirish.

Xulosa qilib aytganda, hunarmandchilik Sharq xalqlarining qadimiy qadriyatidir. Uning o'ziga xos milliylik xususiyatlari, ta'limiy-tarbiyaviy imkoniyatlari, ustoz-shogird an'analari, ular o'rtasidagi axloq-odob mezonlari, madaniyati yosh avlodni hunarmandchilik kasbiga mehr-muhabbat ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyatga egadir.

Ustozni hurmat qilish

Ustoz shogirdiga qiyinchiliklar bilan san'at sirlarini o'rgatdimi, san'at olamiga olib kirdimi, uni shogird chuqur hurmat qilmog'i ham farz, ham shartdir. Bu haqda buyuk mutafakkir Alisher Navoiy shunday degan edi:

Haq yo'lida kim senga bir harf o'rgatmish ranj ila, Haqqini ado aylamoq mushkul erur ming ganj ila.

Shogird ustozni hurmat qilishi va uning mehnatining qadriga yetmog'i keraq Bir hakimdan:

-Nima uchun siz ustozingizni otangizdek hurmat qilasiz? *o* deb so'rashdi.

U bunday javob berdi:

-Otam dunyoga kelishimga sababchi bo'lgan bo'lsa, ustozim hayotim boricha yaxshi yashashimga sabab bo'ldi.

Ba'zida shogirdlar hunarni puxta o'rganib oldim deb kekkayib, ustozni pisand qilmay qo'yadilar. Keyinchalik ular sifatsiz ishlar qilib, qoqilib, pushaymon yeydilar. Bu haqida Usta Mahmud Usmon o'zining «San'atim - saodatim» degan kitobida shunday deydi: «Men qo'lidan ish keladigan chapdast shogirdlarimni tanlab, oq fotiha berib, alohida brigada qilib chiqardim. Ular katta-katta, ma'suliyatli buyurtmalarni bajarib kelmoqdalar. Bilmaganlarini so'rashadi, yordam qo'lini cho'zaman. Har qalay bahamjihatlik yaxshi. Mutaxassislar respublikamizdagi ganch o'ymakorligi ishlari ayrim joylarda palapartish, uquvsizlik bilan bajarilayotganligi to'g'risida to'g'ri e'tiroz bildirishmoqda. Bunga tamoman qo'shilaman. Sababi, joylarda dardi pul bo'lgan, qo'lbola ustalar ko'payib bormoqda. Ganchkorlikdan chala xabardor «ustalar» o'zlaricha brigada tuzib, buyurtmalar olishmoqda. Mo'may daromadni tezroq undirish uchun ishni qo'laysin-do'laysin qilib, o'zlaricha «do'ndirib» bajarishmoqda. Bunday usta ko'rmagan shogirdlar ganchkorlikning murakkab qonun-qoidasini bilmaganiylari tufayli har maqomga yo'rg'alab, san'atni qadrsizlantirmoqdalar».

Ustoz kasb o'rganishga kelgan yoshni o'z o'g'li qatorida ko'rishi, shogird esa ustozini o'z otasi o'rnida ko'rishi keraq Xalqimiz «Ustoz -otangdek ulug'» deb bejiz aytmagan.

Donishmandlarimizdan Faxriddin Rasul o'zining «Axloqnoma» risolasida ustoz haqida shunday deydi: «Ustozni ranjitmoq ota-onani ranjitmoqdek zo'r gunoh. Tuqqan, yedirgan, kiydirgan hamda voyaga yetkazgan ota-ona moddiy ota-onadir. O'qitgan, hunar o'rgatgan, fan-hunar cho'qqilariga yetaklab, ko'p zahmatlar oqibatida sening kamol topishingga sababchi bo'lgan ustozlar ma'naviy ota-onadir. Dm, kasb o'rganish - xalq iborasida igna bilan quduq qazish kabidir. Bu yo'lda senga rahnamo bo'lgan ustozlarning oldida umr bo'yi qarzdorsan».

Ustoz haqida rivoyatlar

Ustoz - otangdek ulug'dir. Alisher Navoiy Abdurahmon Jomiy yashaydigan mahallaga yaqin kelganida otidan tushib, ustozni yashaydigan mahalla ahli bilan quyuq salomlashib, hol-ahvol so'rab, Jomiy uyigacha piyoda borar ekan. Shunda bir temirchi so'rabdi: «Amir Navoiy, nechuk ustoz uyiga yetmay turib otidan tushib olasiz. Axir, siz vaziri a'zamsiz-ku! Sizga bundoq yurish yarashmas». Alisher Navoiy jilmayib shunday debdi: «Yo'q birodar, men hozir ustozim Abdurahmon Jomiy yashaydigan mahallaga keldim. Demak, bu yerda yashovchi har bir fuqaro ustozimning tobutkashi hisob-lanadi. Shundoq bo'lgach, nechun men ular, ya'ni siz muhtamlar oldida hurmatsizlik qilishim keraq Ustozimni qandoq avaylab-e'zozlasam, sizlarni ham shundoq ko'rgumdir».

HUNARMANDLAR ODOBI

Alisher Navoiyning zamondoshi, olim, mudarris Husayn Voiz Koshifiy hunarmandlar odobi haqida bunday deydi:

«Sendan hunarmandlar o'rtasida nechta odob qoidasi bor, deb so'rasalar, sakkizta deb javob ber:

Birinchi: o'z hunarlarini iflos va shubhali daromadlardan asraydilar.

Ikkinchi: hunarniboylik ortirish manbai deb emas, balki hayotda munosib o'rin egallash maqsadida o'rganadilar.

Uchinchi: o'z ishining ustalariga doimo hurmat va ehtiromda bo'ladilar.

To'rtinchi: porok yo'llar orqali boylik to'plov-chilar bilan aloqa qilmaydilar.

Beshinchi: ishda kamchilikka yo'l qo'ymaydilar va tanlagan kasblariga befarq bo'lmaydilar.

Olтинchi: mahsulotning asl bahosini bilmaganlarga to'g'ri muomala qiladilar.

Yetтинchi: agar oldi-berdi bilan bog'liq bo'lsa, dakki bermaslik va ko'p haq olmaslikka intiladilar.

Sakkizinchi: agar ish hisob bilan bitadigan bo'lsa, o'z hissasini jamiyat hissasidan yuqori qo'ymaslik kerak, chunki yurt farovonligi xuddi ana shu jamiyat jamg'armasi tufayli yuzaga keladi».

SHOGIRDLIK ODOBI

Birinchi: o'z ishini sevish.

Ikkinchi: o'z ishiga e'tiqod qo'yish.

Uchinchi: ustoz oldida xoksor bo'lish, yomon odatlarini tark etish.

To 'rtinchi: ko'rishi lozim bo'lmagan hamma narsalardan nigohini olib qochish.

Beshinchi: eshitishi mumkin bo'lmagan barcha narsalarga quloq solmaslik

Oltinchi: barcha noloyiq ishlardan qo'l tortish.

Yettinchi: ustoziga zid bo'lgan kishilar bilan muomala qilmaslik

SHOGIRDLIK ASOSLARI

Rostgo'ylik, vafodorlik, nasihatni quloqqa olish, ozor bermaslik va sir saqlash.

Shogirdning eng yaxshi xislati o'z poklik

Husayn Voiz Koshifiy shogird odobi haqida shunday deydi:

Ustoz qabuliga kirganda yoki ustozini ko'rganda, birinchi bo'lib salom berish.

Ustozning oldida o'z gapirish va boshini oldinga egib turish, ko'zni har tomonga: yugurtirmaslik Agar masala so'ramoqchi bo'lsa oldin ustozdan ijozat olish.

Ustoz javob aytganda, e'tiroz bildirmaslik

Ustoz oldida boshqalarni g'iybat qilmaslik

O'tirib-turishda hurmatni to'liq saqlash

SHOGIRD RUHIY OLAMINING ZAMINI

SHOGIRDNING USTOZ OLIDAGI BURCH VA VAZIFALARI

Ustozga itoatli bo'lish. Ustoz an'analarini davom ettirish.

Ustoz an'analariga sodiq bo'lish.

Ustozning pand-nasihatlariga amal qilish.

Ustozga taqlid qilish.

Sabr-toqatli bo'lish.

Irodali bo'lish.

Ustoz yuzini yerga qaratmaslik, aksincha, uning obro'sini ko'tarish.

Ustozi sha'niga iliq so'zlash.

9. Ustozining dushmani bilan do'st tutinmaslik

10. Ustozning oila a'zolarini hurmat qilish.

11. Ustozning qarindosh-urug'larini hurmat qilish.

12. Ustozining ruxsatisiz hech narsaga qo'l tekizmaslik

13. Birovning narsasiga ko'z olaytirmaslik

14. Ustoziga cheksiz hurmat bilan munosabatda bo'lish.

savollar

Darsni mustaxkamlash uchun savollar:

Qadimda ustoz va shogird an'analari qanday bo'lgan?

Ustaga shogird tushishning qanday qoidalari bo'lgan?

Ustozning shaxsiy va kasbiy fazilatlari haqida gapirib bering.

Shogirdning qanday odob mezonlari bor?

«Hunaraiandlar odobi» deganda nimani tushunasiz?

Himaimand va xaridor o'rtasida qanday odob mezonlari bor?

Shogirdning eng yaxshi xislatlari nimadan iborat?

«Kasb madaniyati» deganda nimani tushunasiz?

MAVZU: GANCH O'YMAKORLIGIDA ISHLATILADIGAN ASBOB USKUNALAR VA ULARDAN FOYDALANISH.

REJA.

1. Ganchkorlikda ishlatiladigan asbob-uskunalar.
2. Ganchkorlik asboblarini o'ziga xos tomonlari va ulardan tugri foydalanish.
3. Ganchkorlik texnika xavfeizlik koidalari.

Adabiyotlar

1. B u l a t o v S. O'zbekxalqamaliybezak san'ati. «Mehnat», T., 1991.
2. V u l a t o v S. Ganchkorliq T., 1989.
3. Z o x i d o v P. Samarkandskaya shkola zodchix. Izd-vo xud.lit. T., 1965.
4. N o t k i n I. Buxarskaya rezba po ganchu. Gos.izd.xud.lit. T., 1961

O'tmishda xalq ustalari ustachilik asboblarining mukaddas sanab kelganlar. Ular o'z asbob-uskunalarini shogirdlariga meros qilib qoldirganlar. Bu milliy an'analar zamirida chuqur insoniy ma'no va mazmun yotibdiki, buni xis etish baxtiyorlikdir. Ana shunday baxtga muyassar bo'lgan ustozlarimizdan biri Buxorolik ganch o'ymakor akademik Usta Shirin Murodovdir. Uning Ustozi Usta Xayot kunlardam bir kuni Shirinni oldiga chaqirib men, sendan xursandman, endi mustaqil ishlayversang bo'ladi degan edi.

Milliy anana bo'yicha, ya'ni 20-30 ta ustalar, shogirdlar o'rtasida usta nomini berishdi. O'rtaga chaqirib beliga eng yaxshi ganch uymakorlik asboblaridan shturgardonni kiyimiga qistirib qo'yishdi va fotixa berishdi. Shirin Murodov ana shundan keyin xalq o'rtasida Usta degan nomga ega bo'ladi.

Dono xalqimizda "Ish quroling soz bo'lsa, mashaqqating oz bo'ldur". Bu maqolda shogird u yoki bu ishni bitirgandan, og'irini yengil, mushkulini oson qiladigan ish qurollarini xamisha shay qilib turishi kerakligini xamda biror ishni qilib bo'lgandan so'ng bir chekkaga tozalamasdan uloqtirib, zang bostirib qo'yimasligi, o'tmas bo'lib qolsa charxlab, o'tkir qilib qo'yishi, buzilsa darxol tuzatib. ularni maxsus joyda saqlash kerak Ganchkorlikda xam o'ziga xos asbob-uskunalar ishlatiladi. Naqsh kompozitsiyalar chiziqlar uchun chizg'achlar, pargor, yumshok; va qattik qora qalamlar, daftar, albom, o'chirgichlar, shaffof qog'oz, oq qog'ozlar kerak bo'ladi.

Ganch qurish uchun sirli tog'orz, elaklar, katta va kichik chelaklar, ruletk, andava, ganch yuzasini ishlash uchun mayin latta, shovun, o'chov asboblari, maxsus qo'ldopcha, qum qog'ozlar, simlar va boshqa asbob uskunalar ishlatiladi. Asboblarni charxlash uchun qayroq tosh ganch tog'ora, qolip reykalari ishlatiladi. Ganch o'yish va pardozlash uchun jarroxlik pichogi, iskana, shturgardon tuya buyin, kalamtok (qalami shkufta), minkor, morpech qalamlar, qalam pux, latak bindi, lulakash, zamin qalam, navo qalam, pil gaqalam, dudgial qalam va boshqa asboblar ishlatiladi. Ganchkorlar qadimda 20 ga yaqin ganchkorlik asbob turlarini ishlatganlar. Xozirda bunday asbob turlarini tayyorlaydigan temirchi ustalarimiz juda oz qolganligi va bu asboblarmi rastalarda sotilmasligi natijasida xozirgi ustalarimiz asosan jarroxlik pichog'u (skalpel), minkr, iskana va shturgardon asboblarida ishlab kelyaptilar, Viz uchun dastlabki ganchkorlik

sirlarini urganishda asosan jarroxlik pichogʻi va iskana kerak boʻladi. Ganch oʻyish va pardozlash uchun ishlatiladigan asboblardan tanishib chiqamiz.

Jarroqliq pichogi (skalpel) poʻlatdan yasalgan xar xil oʻlchamli jarroxlik pichoqchasi. Undan hozirgi ganch oʻymakorligida xam keng foydalaniladi. Oʻymani katta-kichikligiga koʻra bu ustalar xar xil oʻlchamdagisini ishlatadilar. Undan foydalanishdan avval charxlab, dastasini qoʻlga botmaydigan qilish uchun ikki tomoniga yupqa faner qoʻyib, izolenta oʻrab keyin ishlatadilar. Bu pichoq oʻyilayotgan gulni chizishga, kesishga, oʻyishda va pardoz berishda ishlatiladi. Yaʼni bu asbob oʻymakorlikdagi turli ishlarni bajarishda qoʻl keladi. Iskana - duradgorlikda ishlatiladigan oddiy asbob, uning uchi ogʻma xolatda kesik boʻlishi ham mumkin. Iskanalar har xil kattalikda boʻladi, kichigi mayda oʻymalarda, kattasi yirik oʻymalarda ishlatiladi. Iskana temir sterjining uzunligi 7 sm dan 10 sm gacha boʻlishi mumkin.

Iskanani maktab ustaxonasida xam yasab olish mumkin. Shturgardon ganch oʻymakorligidagi asosiy oʻyma asbob, sterjenli bel qismi tuya boʻyniga oʻxshash 90 foiz ostida qayrilgan boʻlgani uchun uni shturgardan, yaʼni tuyaboʻyin deb xam yuritiladi. Yassi poʻlatdan yasalgan kesgich qismining tagi uchli boʻlib teng yonli uchburchakka oʻxshaydi.

Shturgardon ornamentlarning kontur chiziklarni kesishda va oʻymali relfga pardoz berishda ishlatiladi. Uymaga qarab shturgardonning katta-kichigi tanlanadi. Chunonchi, katta Shturgardon Naqshlarni konturlarini oʻyishda va chuqur zaminli oʻymalarda, oʻrtachasi oʻymaga pardoz berishda, kichik shturgardon esa mayda oʻyma ishlarini bajarishda ishlatiladi.

Pux qalam xanjarga oʻxshash ikki tomonga qiyalab ketgan oʻtkir uchli (fakat uchi shakldagi ilmoqqa oʻxshash qayrilgan boʻladi) asbob. Keskich qismining uzunligi 10 sm dan 18 sm gacha uzunlikda boʻlishi mumkin. Pux kalam egri sirtlarni tekislashda, stalaktitlar bilan ishlashda, pardozdan navo ochishda ishlatiladi. Bu asbob xam xar xil kattalikda boʻladi.

Minkor - uzun (sterjenli) uch kismiga uchburchak kurakchali koskich 90 foizli burchak ostida oʻrnatilgan boʻlib, oʻyma zaminini tozalashda tekislashda va chuqurlashda ishlatiladi.

Qalamchok - tuzilishi xuddi xanjar koʻrinishda boʻlib, keskich qismi ikki tomonga qiyalab oʻtkirlangan. U tirnab chiziqli chizishda, oʻyishda va ganchni teshishda ishlatiladi.

Morpech qalam - uy naqshlarining chetlariga yarim doiralar, boʻrtik qilish, ularni qirqish xamda relfga loʻla pardoz berishda, oʻyilgan naqdilarning chetlariga zanjir, xoshiya atroflariga turli koʻrinishlarda Ganchkorlar yarim doiralar, nuqtalar chiqarishda ishlatiladigan ganch oʻymakorlik asbobi. Morpech qalam tuzilishi jixatidan yumaloq boʻlib, sirt kesish uchun ishlatiladi, u poʻlat andazali shakldan, sterjendan va yogʻoch banddan iborat.

Lux - yarim silindr sirtlarni ishlatiladigan ganch oʻymakorlik asbobi. Tuzilishi jixatidan keskich qismi yapaloq yassi shaklda boʻlib, uchi 90 foiz burchak ostida buklangan boʻladi.

Qalam - xanjar shaklidagi asbob. Bazilarining uchi qayrilgan boʻladi, axta yordamida tushirilgan Naqshlarni oʻchib ketmasligi uchun tirnab chizib chiqishda ishlatiladi.

Pilga qalam - ganch o'ymakorlik asbobining bir turi, uning uchi qayrilgan bo'ladi. U yarim aylanadigan releflar xosil qilish)da ishlatiladi.

Patak binni - shturgardonning bir turi, u raxni uchli qilib kesishda ishlatiladi.

Nosa - iskana ko'rinishda bo'lib, uchi egri uchi ilmoq singari buklangan, o'tkir uchli ganchkorlik asbobining turi. Releflarni yumaloq qilib kesishda ishlatiladi.

Kalami shkufta - aylantirib teshik ochishda va chiziq chizishda ishlatiladi.

Lulakash - umumiy ko'rinishda yarim yumaloq buklangan, uchi yarim doira shaklida, asosan, lo'da pardozlashda ishlatiladi. Bu asbob o'ymaning yirik cheki maydaligiga qarab qar xil ulchamda buladi.

Sharafa qalam - uchi qayrilgan iskana, mayda mukarnaslarni o'yishda ishlatiladigan ganch o'ymakorlik asbobi. Ganch o'ymakorligida ishlatiladigan asboblarni xozir topish qiyin, chunki sotuvda bunday asboblar sotilmaydi, Ganch o'ymakorlik asboblarini maxsus qalamdonga solib yurgan maqul.

Tayanch tushunchalar.

1. Pux qalam xanjarga o'xshash ikki tomonga qiyalab ketgan o'tkir uchli asbob.
2. Minkor - qush tumshug'ini eslatuvchi ganch o'ymakorligi asbobi.
3. Qalamtok - tuzilishi xuddi xanjar ko'rinishda bo'lib, keskich qismi ikki tomonga kiyalab o'tkirlangan ganchkorlik asbobi.
4. Nova - iskana kurinishda buyab, uchi egri ilmok, singpri buklangan, utkir uchli ganchkorlik asboblaridan biri,

Darsni mustaxkamlash uchun savollar.

1. Ganchkorlik ustaxonasi qanday bulishi kerak?
2. Ganch uymashrligida qanday asboblar ishlatiladi?
3. Ganch korish va ganch taxta tayyorlashda ni^r alar ishlatiladi?
4. Asbobni qanday charxlash kerak?

MAVZU: PARDOZ VA UNING TURLARI

Reja .

Pardozlash usullari

Pardozlashning asosiy qoidalari

Ganch o'ymakorligida kompazitsiya tuzush

Adabiyotlar

V u l a t o v S. O'zbek xalq amaliy bezak San'ati, «Mehnat», T., 1991.

B u l a t o v S. Ganchkorlik. «O'qituvchi» T., 1990.

V u l a t o v S. Ganchkorlik, naqqoshlik va yog'och o'ymakorligiga oid atamalar izohli lug'ati. «Mehnat», T., 1991.

V u l a t o v S. Ganchkorlik (6-sinf). «O'qituvchi», T., 1997.

R e m p e l L. Panjara. Arxitektura e reshetki i ix postroenie, T., 1957.

Binoni bezashdan avval uning tuzilishiga mos ganch o'ymakorligi turini tanlash muhim ahamiyatga ega. Kichik xonaga mayda, tekis o'ymakorlik va unga mos bo'lgan pardoz turi, katta mehmonxonaga esa yirik ganch o'ymakorligi qo'llaniladi. Ganch o'ymakorligi **yirik o'yma chuqur o'yma, yassi o'yma, qirma, zamini ko'zguli o'yma, zaminirangli o'yma, chizma pardoz, panjarasimon o'yma, zanjira, hajmli o'yma** turlaridan iborat. Bundan tashqari, ganch o'ymakorligi zaminli va zaminsiz o'ymakorlikka bo'linadi.

Zaminli o'yma binolarning fasadlari (tashqi tomoni)ni va katta mehmonxonalarni bezatishda qo'llaniladi. O'yma relyefning chuqurligi 2-3 sm bo'ladi. O'yma zamin butun yuzaning 15-30% ni egallaydi. O'yma ganch qora fonda oppoq, faqat soyasi qop-qora bo'lib ko'rinadi.

Yirik o'yma namunalari qadimdan ishlangan. Bunga Termiz (IX-X asr), Samarqand (X asr) va boshqa shaharlardagi o'yma ganch namunalari dalil bo'la oladi. Hozir binolarning katta xonalari, ba'zan tashqi tomoni, ya'ni fasadi ganch o'ymakorligi bilan bezatiladi. Ganchkorlikda hajmli - barefli, haykalsimon muqarnaslar, qubba, tosh va boshqalar ishlatiladi. Ularga «hajmli o'ymalar» deyiladi. Ular o'yiladi. Eng ko'p qo'llaniladigani - yassi o'ymadir. U interyerda ko'p qo'llaniladi. Katta bo'lmagan xonalarda o'ymaning chuqurligi 1-1,5 sm bo'lib, u har xil pardozlanadi. O'yma naqshning zamini umumiy yuzaning 30-60%ni egallaydi. Unga joyiga moslab pax pardoz, choka pardoz, Lola yoki tabaqa pardoz beriladi. Qirma pardoz X asrdan boshlab ishlatilgan. U Buxoro va Samarqand shaharlarida XVI asrda keng qo'llanilgan. Uni, ayniqsa, Buxoro ustalari yaxshi bilganlar. Qirma binolarning interyer va eksteryerlarida ham keng qo'llanilgan.

Qirma o'yilgan joylarni rangli ganch qorishmasi bilan to'ldirishdir. Qirma ikki turga bo'linadi: birinchisi - tekis yuzali qirma, ikkinchisi - relyefli qirma. Tekis yuzali qirma devorda xuddi grafik usulda bajarilgan naqshga o'xshab ko'rinadi. Bu qirma zamini muayyan chuqurlikda chaka qilib chiqilib, gullar oralig'i qaytadan rang aralashmali ganch bilan to'ldiriladi. Uning yuzasi shuturgardon va andavada qirib chiqiladi. Natijada rangli tekis yuzali gullar hosil bo'ladi. Bunga «tekis yuzali qirma», deyiladi.

Relyefli qirmada tekis yuzali qirmani davom ettirib, gul va novdalarga o'yib, choka pardoz beriladi.

O'yma zaminini ko'zga tashkil etgan ganch o'ymakorligining oynavandlik turini XIX asrda buxorolik Usta Shirin Murodov yaratgan. U birinchi bo'lib Sitorai

Moxi Xosadagi «Oq uy» (Xonai safed)ni bezatdi (1913ð 1914-yillarda). U yerdagi ko'zguli o'yma ganch nafis ko'rinishga ega.

O'ymakorlikning bu turi boshqa turlardan o'z mehnatu yuqori samaradorligi bilan ajralib turadi.

Ganch o'ymakorligida o'ymani yanada ko'rkam qilish uchun o'yma zaminiga rang berishadi.

O'yma zaminiga rang berishning ikki yo'li bor:

Ganch suvoq ustidan 2 mm dan 5 mm gacha qalinlikda rangli ganch suvaladi. Keyin ustidan gul (oq ganch chiqquncha) o'yiladi. So'ngra u shundoq qoldiriladi yoki pardoz beriladi. Rangli ganch tayyorlashda quruq bo'yoqlar (pigmentlar)dan foydalaniladi.

Relyef o'yilgandan so'ng, yelim bo'yoq yoki moy bilan zamini mo'yqalamda bo'yab chiqiladi. O'ymani rangli bo'yoqlarda bo'yash, ayniqsa, XIX asrda juda keng tarqaldi.

Chizma pardoz ð ganch yuzasiga tushirilgan naqsh nusxasining ustidan tirnab chizib chiqishdir. Tirnalgan joyining chuqurligi 2ð 3 mm atrofida bo'ladi. Chizma pardoz, ayniqsa, yorug' xonalarda qo'llaniladi.

Panjarasimon o'yma binodagi tokcha va tuynuklarni pardozlashda qo'llaniladi. Bu o'yma boshqa turlardan farq qiladi. Bunda o'yilayotgan ganch taxtaning ikkinchi tomonidan teshib, o'ziga xos pardoz beriladi.

Panjarasimon o'yma qadimdan qo'llanadi. Uning ajoyib namunalarini Varaxsha (XIII asr) binolarida, Shohi Zinda majmuasida (XIV asr), Mir Arab, Abdullaxon (XVI asr) madrasalarida ko'rish mumkin.

Panjarasimon o'yma naqshning tuzilishi o'simliksimon, geometrik va nishon tarzida bo'ladi. Muqimiy nomli teatr, Xalq amaliy san'ati muzeyi, «Moviy gumbaz» kafesi, metro stansi-yalari va boshqa joylarda panjarasimon ganch o'ymakorligini ko'rish mumkin.

Ganch o'ymakorligida zanjira asosiy naqsh bilan hoshiya naqsh ni bog'lab turadi. Zanjira namoyon, tokcha, eshik, deraza taxmonlari, izora (panel) va boshqa joylarning chetiga ishlatiladi. U ramka vazifasini o'taydi. Zanjiraning eni 2ð 8 sm bo'ladi. Uning naqshi geometrik va o'simliksimon bo'ladi. Geometrik zanjira ko'proq qo'llaniladi. Zanjira sodda bo'lishiga qaramay, shakllari soya holida o'ziga jalb etadi.

Zanjiraning g'ishtin zanjira, arazlagan zanjira, chashmi bulbul, qo'sh zanjira va boshqa turlari bor.

Chuqur o'yma binolarning tashqi tomonini, katta xonalarini bezashda qo'llaniladi. O'ymasining chuqurligi 2-3 sm bo'ladi. Zaminga qarab, 45°-60° qiyalikda o'yiladi. Ularning chuqur yoki uncha chuqur bo'lmasligi o'ymaning hajmiga bog'liq. Chuqur o'ymalarga bo'yoq berish talab etilmaydi. Ba'zan umumiy qoli pga bitta rang berilishi mumkin. Chuqur qancha sayoz boisa, naqsh shuncha kontrast ko'rinadi. Agar o'yilayotganda yorug'lik tik tushsa, naqsh u a rim soyali, mayinroq ko'rinadi. Chuqur o'yma «yorug'-soya o'yiniga» boy va yaxshi ko'rinadi.

Xalq amaliy san'ati turlari - zargarlik, ganch o'ymakorligi, misgarlik, kulolchilik, yog'och o'ymakorligi kabilarda buyumga oxirgi ishlov berish ð jilolash, pardoz berishdan iborat. Ganch o'ymakorligida, umuman, 6 ta pardoz turi bor. Ular **qirma pardoz, chizma pardoz, pax (yoyma) pardoz, choka (yorma) pardoz, Lola pardozya, tabaqapardozlardir**. Shundan to'rt xili (pax pardoz, Lola, choka pardoz, tabaqa pardoz)

relyefga pardoz berishda ishlatiladi. Ulardan pax, choka va Lola pardoz oddiy pardozga, tabaqa pardoz esa murakkab pardozga kiradi.

Tabaqa pardoz ð «tabaqa» arabcha «qatlam», «daraja» degan ma'noni anglatadi. U XIX asrda Buxoro ustalari tomonidan yaratilgan bo'lib, barg, gulni ikki yoki uch qatlam qilib o'yishdan iborat pardoz texnikasi. Tabaqa pardoz yevropacha pardozga o'xshab ketadi. Tabaqa pardoz pardoz turlarining ichida eng murakkabi bo'lib, ustadan yuksak mahoratni talab etadi. Bu texnikani yaxshi o'zlashtirgan buxorolik ustalar naqsh o'ymalarining uncha chuqur bo'lmaganiga qaramay, ulardan naqshning hajmini kattalashtirib ko'rsatuvchi ajoyibjimjimalar hosil qiladilar. Usta Shirin Murodov bu pardozni juda ko'p qo'llagan.

Choka pardoz ð (yorma pardoz) naqsh bandining qiyaligini o'rta olib, uzunasiga o'yilgan pardoz turi. Uni Farg'ona vodiysining ustalari ko'p qo'llaydilar. Baland bo'lmagan uylarda ko'p qo'llaniladi. Unda nur va soya yaxshi ko'rinadi.

Pax pardoz - ganch o'ymakorligida o'yma naqsh relyefini bir tomonga qiyalatib kesiladigan oddiy pardoz turi. Bu pardoz «uouta pardoz» deb ham yuritiladi. Ustalar pax pardoz zanjirani o'yish natijasida yuzaga kelgan, deydilar. Lola pardoz, choka pardoz, tabaqa pardozlarga qaraganda, pax pardozni o'yish ancha oson. Pax pardozlangan o'ymadagi nur va soya mayin ko'rinishga ega bo'ladi.

Pardozning bu turi ko'proq shifti baland mehmonxonalar va uylarda qo'llaniladi. Hozirda turar joy va jamoat binolarini bezashda bu xil pardozdan keng foydalanilmoqda.

Lola pardoz ð o'yma relyefiga yarim yumaloq shaklda ishlov berilgan oddiy pardoz. Ganch, yog'och, tosh va boshqa o'ymakorliklarda qo'llaniladi. Bu pardoz XIX asrdan boshlab qo'llanib, choka, pax va tabaqa pardozlar ichida eng yoshi hisoblanadi. Lola pardoz texnikasi kundaldan¹ keskin farq qiladi. Lola pardoz texnikasida o'yma fonini chuqurlashtirish va relyefni kesib olib tashlash bilan naqsh hosil qilinsa, kundalda fonning ustida bo'rtma hosil qilinadi.

Tayanch tushunchalar:

Qirma; Chizma pardoz; Panjarasimon o'yma; Lola pardoz; Choka pardoz; Tabaqa pardoz; Pax pardoz.

Darsni mustaxkamlash uchun savollar.

Ganch o'ymakorligining qaysi turlarini bilasiz?

Zaminli va zaminsiz o'ymakorlik o'rtasida qanday farq bor?

Chizma pardoz deganda qanday pardozni tushunasiz?

Chuqur o'ymada qaysi pardoz turlarini qo'llash mumkin?

Relyefda, asosan, nechta pardoz turi qo'llaniladi?

Bir xildagi relyefga 4 xil pardoz qo'llanilsa, o'yma qaysi tomoniari bilan ajralib turadi?

7.Lola pardoz ko'pincha qaysi ganch o'ymakorligida foydalaniladi?

MAVZU: ZANJIRA VA UNING TURLARI

Reja:

Zanjira va uning turlari.

Zanjira o'yma naqshning umumiy bog'lovchisi vazifasi

Zanjiraga nom qo'yishning o'ziga xos qoidalari

Adabiyotlar

Б у л а т о в С. O'zbek xalq amaliy bezak San'ati, «Mehnat», T., 1991.

B u l a t o v S. Ganchkorlik. «O'qituvchi» T., 1990.

B u l a t o v S. Ganchkorlik, naqqoshlik va yog'och o'ymakorligiga oid atamalar izohli lug'ati. «Mehnat», T., 1991.

B u 1 a t o v S. Ganchkorlik (6-sinf). «O'qituvchi», T., 1997.

Rempel L. Panjara. Arxitektura i reshetki i ix postroenie, T., 1957.

Ganch o'ymakorligi kasbini o'rganish oddiy zanjira o'yishdan boshlanadi. Zanjira ganch o'ymakorligining alifbosi hisoblanadi. Zanjirani o'yishdan maqsad o' dastlabki ganchkorlik asbobini to'g'ri ushlash, ko'zda chamalab to'g'ri chiziq chizish, yuzani tekis, bir xilda o'yishni o'rganishdir. Zanjiraning o'zi nima? Uning qanday turlari bor? Zanjira ganch o'ymakorligida nima uchun ishlatiladi? Uni bezakda qanday qo'llash kerak? Nihoyat, uni chizish va o'yishning qanday qoidolari bor?

Zanjira δ forscha «zanjir», degan ma'noni bildiradi. U kompozitsiyada asosiy naqsh bilan rutani bog'lab turadigan ingichka hoshiya δ naqshdir. U oddiy shakllarning takrorlanishidan hosil bo'ladigan zanjirasimon naqsh. U zaminsiz o'yma naqshdir va ko'pincha handasiy bo'ladi. Ganchkorlik, yog'och, tosh, marmar va metall o'ymakorligida, naqqoshlik, kashtado'zlik, kulolchilikda ko'p ishlatiladi. Zanjiraning quyidagi turlari mavjud: zanjira raftor (raftorsimon zanjira naqsh), islimiy zanjira (o'simliksimon naqsh elementlaridan tashkil topgan ^fensiz hoshiya naqsh), ayianma zanjira (aylana shaklidagi zanjira turi), arizanjira (ari ini shakliga o'xshatib o'yilgan zanjira turi), gui zanjira (gul shaklida o'yilgan ensiz, zaminsiz hoshiya naqsh), jingalak zanjira (jingalak shaklidagi zanjirasimon naqsh), lola zanjira (lola shaklidan tashkil topgan ensiz hoshiya naqsh), qo'sh lola zanjira (lola shaklda o'yilgan ikki qator zanjira), g'ishtin zanjira (eng oddiy zanjira turibo'lib, g'isht shaklini eslatuvchi ensiz naqsh) va boshqalar. Ko'pincha tasviriy san'at asarlarida hoshiya hosil qilish uchun ishlatiladi.

Yog'och, tosh, metall, ganch o'ymakorligida, naqqoshlik, zardo'zlik, kashtachilikda murakkab bo'lmagan geometrik yoki o'simliksimon elementlardan tashkil topgan guldor ensiz hoshiyani ko'rish mumkin. Uni ham «zanjira» deb ataydilar. Zargarlikda zanjira zarbaldoqqa, qashqarbaldoqqa qilsimon simdan ishlanadi.

Misgarlikda har xil narsalarga zanjira tushiriladi. Kulolchilikda lagan, kosa, ko'za, xum va boshqa idishlarga har xil zanjiralar ishlatiladi. Kulolchilikda zanjiraning quyidagi turlari bor: rohi zanjira, tumorcha zanjira, zulma zanjira, qanot zanjira, karniz zanjira, zuluk zanjira, koptok zanjira, kulcha zanjira, gandum zanjira, jingalak zanjira, ilmoq zanjira, g'ildirak zanjira, qo'chqor zanjira, kapalak zanjira, zanjirai islami, chor yaproq va boshqalar.

Zanjira sodda bo'lsada, jozibali ko'rinishiga ega. Geometrik shakllar o'yilganda soya, yorug' va yarim soyalar o'ziga xos nafis ko'rinishiga ega bo'lib,

kishida ajoyib taassurot hosil qiladi. Zanjiradagi soya, yorug' va yarim soyalar juda chiroyli ko'rinadi, o'yilgan zanjira go'yo harakat qilayotgandek tuyuladi. Ganch o'ymakorligida namoyon, tokcha, eshik, deraza, taxmonlar va boshqa joylarning chetiga ishlatiladi. Ganch o'ymakorligida ustalar har bir o'ymani, masalan, namoyon, tokcha, izora va boshqalarni uzoqdan va yaqindan yaxshi ko'rinishini hisobga olgan holda o'yadilar. Shuning uchun ham yaxshi ganchkorlik asari har xil masofadan jozibali ko'rinadi. Bu o'rinda zanjira katta rol o'ynaydi. Zanjira uzoqdan o'yma naqshning umumiy bog'lovchisi vazifasini bajarib, namoyon, tokcha va boshqalarning go'zalligini oshiradi. Tokcha, taxmonlarning umumiy ko'rinishida o'yma zanjira katta ahamiyatga ega. Yaqindan esa o'yma zanjira elementlari yorug' o'soyaning har xil o'zgarishlari sharoitida yanada o'zgacha ko'rinish hosil qiladi. O'ymalarning chetida qo'llashda zanjira juda yirik olinsa, o'ymani ko'rimsiz holatga olib kelishi mumkin. Agar juda mayda olinsa, o'yma zanjira ko'rinmay, oddiy chiziqqa o'xshab qoladi va ishlangan o'yma yaxshi ko'rinmaydi. Shuning uchun ham o'ymaning chetiga zanjira tanlashda yangilishmaslik kerak. Zanjiraning eni ganch o'ymakorligida 8 santimetrgacha bo'ladi. Zanjiralarning tuzilishi va mazmuniga qarab, ularga g'ishtin zanjira, yakka zanjira, porsul zanjira, ayianma zanjira, yelpig'ich zanjira va boshqa nomlar beriladi. Zanjiraga nom qo'yishning o'ziga xos qoidalari bor. Agar bir qator zanjira bo'lsa, unga «uakka zanjira» deyiladi, agar ikki qator bo'lsa, unga «qo'sh zanjira», yelpig'ich ko'rinishida boisa «yelpig'ich zanjira» deyiladi. O'yilgan oddiy zanjira bo'lak yuzlarining 6'rtalariga yakka chizilsa, bu zanjira «chashmai bulbul zanjira» deb yuritiladi va hokazo. «Chashmai bulbul zanjira» haqida xalq orasida bir rivoyat bor.

TAYANCH TUSHUNCHALAR:

Lola zanjira; Yelpig' ich zanjira; Islimiy zanjira; Aylanma zanjira; Gul zanjira; Jingalak zanjira.

Darsni mustaxkamlash uchun savollar.

Zanjira nima?

Qaysi amaliy san'at turlarida zanjira ishlatiladi?

Amaliy san'at turlarida ishlatiladigan zanjiralar qaysi tomonlari bilan bir-biridan farq qiladi?

Zanjira o'yishda qanday qoidalarga rioya qilish kerak?

Zanjira kompozitsiyalar yaratishning qanday usullari bor?

Gul zanjirani doskada chizib bering.

Yelpig'ieh zanjirani tuzilishini tahlil qilib bering.

6 - MAVZU: NAQSH VA NAQSH ELEMENTLARI. ODDIY NAQSH ELEMENTLARI.

REJA.

1. Naqsh nima o'zi?
2. Naqshning turlari va ularning uzmgga xos tomonlari.
3. Naqoshlikda ramzlik
4. Naqshni o'qish alifbosi.

Adabiyotlar

1. B u l a t o v S. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. «Mehnat», T., 1991.
2. V u l a t o v S. Ganchkorlik T., 1989.
3. Z . Z o x i d o v P. Samarkandskaya shkola zodchix. Izd-vo xud.lit. T., 1965.
- 4 . N o t k i n I. Buxarskaya rezba po ganchu. Gos.izd.xud.lit. T., 1961.

Naqshlar buyumga, devorga yoki biror joyni bezamasin o'ziga xos uslubiga, texnologiyasiga va mazmuniga ega buladi. Naqshning o'zi nima? Uning k, anday turyaari bor? Naqsh tili deganda nimani tushinasiz?

Naqsh - arabcha tasvir, gul degan ma'noni anglatadi. Hayvon, o'simlik, geometrik va boshqa elementlarni ma'dum tartibda takrorlanishidan hosil bo'lgan bezakdir. Ganchkorlik, kandakorlik, kashtado'zlikda, zardo'zlik, kulolchilik, zargarlik, gilam to'qish, yog'och o'ymakorlik va hokazolarda xar xil yo'llar bilan naqshlar ishlanadi. Masalan: o'yib, chizib, chok yordamida, zarb bilan qadab va boshqa usullarda naqsh solinadi.

Ganch o'ymakorligida ishlatiladigan naqshlar mazmuniga ko'ra i o'simliksimon, geometrik, gulli girix, ramziy va boshqa turlarga bo'linadi, O'simliksimon Naqsh tabiatdagi barg, band, daraxt, buta, guncha va boshqa narsalarni naqqosh tomonidan stillashtirib olingan shaklini ma'dum qonuniyatlar asosida takrorlanishdan xosil qilingam. Geometrik naqsh turlaridan biri girix bo'lib, chigal, tugun ma'nosini anglatadi, Xandasiy naqsh murakkab naqsh turi. Geometrik natssh marakkab Naqshdan biri bo'lib to'rtburchak, uchburchak, aylana va yoylardan ko'pburchaklardan iborat bo'ladi. Tuzilishi jixatdan to'g'ri chiziq, egri chiziq, va aralash chiziqlardan tashkil topgan girixga bo'linadi. Geometrik naqsh uzluksiz raportlardan tashkil topgan bo'lib, xar bir raport o'z tuzilishiga ega bo'ladi. Yevropada arabeska deb yuritiladi.

Gulli girix o'simlik va geometrik naqsh elementlaridan tashkil topadi. Uning elementlariga yuqorida sanab o'tilgan geometrik va o'simliksimon naqshlar kiradi.

Ramziy naqshlar esa kabutar, sher, baliq, davlat gerbi va boshqalarni stillashtirib tasvirlangan naqsh elementlaridan tashkil topadi.

Ota-bobolarimiz kadimiy obidalarini nafis naqshqlar bilan bezar ekanlar, ulardan zavq olish bilan bir katorda ular orqali uz orzu-umidlarini, muxabbatlarini, tilaklarini kuylaganlar. Nakroit ota-bobolarimiz inson ruhiyatini juda chuqur va xar taraflama o'rganib uylarini ajoyib naqshu - nigorlar bilan boyitganlar, Naqshlangan uyda kishilar xotirjam, ruhiy osoyishtalik og'ushida bo'lishi, uzoq umr ko'rishini donishmand bobolar asrlar davomida hayotiy tajribalar asosida o'rganganlar.

Keksa ustalarimiz aytishicha, qadimda naqqoshlik sanati shunchalik rivojlangan ekanki, ular chizgan yoki bo'yagan naqshlari orqali bir-birlari bilan unsiz ovozda gaplasha

olar ekanlar. Naqqoshlik san'ati tilini bilish uchun Naqshning har bir unsuri va ranglarining ramziy alifbosini bilmoq kerak

Amur Temur, Alisher Navoiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Al-Xorazmiy, Nizomiy Ganjaviy, Nosir, Xisrav, Kamoliddin Bexzod, Maoniy, Firdavsiy, Umar Xayyom, Bobur kabi jahonga mashxur olim, shoir va naqqoshlar binolarimizni kishilar xayolini o'ziga tortuvchi, tabiatning go'zal manzaralariga monand Naqshlar bilan bezaganlar. Kishilarning go'zallik bilan yaqin do'st, birodar bulishga undaganlar.

Chunonchi, Samarkandning eski shaxar markazi, ya'ni Registonda savlat to'kib turgan Sherdor madrasiga bir nazar solaylik uning peshtoqlari, baxaybat gumbazlari va chiroyli minoralari, rang-barang sirli koshinlari hamda nafis, xashamatli, dabdabali ishlangan jimjimali krplamasi kishini xayratga soladi.

Ushbu Madrasa boshqa me'moriy yodgorliklar singari o'z mazmuniga va tarixiga ega. Buxorodagi Ashtarxoniylardan Al Muxammad Imomqulixon davrida xonning eng ishonchli xamda yaxshi kishisi, ya'ni Samarqand xakimi Yalangto'shbiy Baxodir nixoyatda bo'yi ketgandan so'ng, Samarkanda Mirzo Ulugbek madrasasining qarshisida 1619-1636 yillarda zamonasining mo'jizasi xisoblangan Sherdor madrasasini qurdirtiradi.

Bu ajoyib bino shaxarning ko'rkiga ko'rk qo'shib, barcha shoiru-olimu, ulamoyu, fuzalolar va shaxar Xalqining olqishiga sazovor bo'ladi. Yalangtushbiy Baxodir me'mor Abdu Jabbor oldiga xech bir narsadan o'zining ulug'ajdodlaridan qolishmasligini naqshlar orkali Xalqqa yetkazish vazifasini qo'ygan. San'at kalitini egallagan mashxur me'mor o'z oldiga qo'yilgan falsafiy fikrni Naqsh tili bilan xalqqa unsiz ovozda yetkaza bilgan. Sherdor madrasasining bosh fasadi jozibali chiqqan bo'lib, uning peshtoqi mutanosib (simetrik) qilib ramziy Naqshlar bilan bezatilgan, qizg'ish zarxal yulbarssimon sherlar nozik oxularga quvib yetib tashlayotganini va ularning ortidan kulib turgan odam kiyofada kuyosh esa zarxal yog'odu bilan xoshiyalangan.

Ularining agroflaridan islimiy naqshu nigorlar ishlangan. Tasvirda epchil, kuchli, yengilmas sher ramziy ma'moda Yalangto'sh Baxodirga ishora qilingan, uning mukoyasi qilib kuchsizlik ramzi tariqasida oxu tasvirlangan. Quyosh esa o'sha davr va qayot ramzi tariqasida olingan. Zangori rangli koshinlar orqali koinotni va tinchlikni noziklik o'simliksimon Naqshlar orqali bog'u bo'stonni, tabiatni aks etishgan.

Xo'sh naqqoshlikda ramz nima? - U arabcha "ishora qilmoq" so'zidan olingan, tabiatan, vokealikni xayotdagi quvonch va tashvishlarni do'st va dushmanlarni, yaxshilik va yomonlikni Naqsh elementlari, jonli chiziqlar, ranglar orqali tasvirlashdir.

Biz endi o'zbek milliy naqsh tili alifbosi bilan tanishtirib chiqamiz. Ular quyidagilardan iboratdir:

Geometrik naqsh elementlarining ramziy ma'nolari:

Teng tomonli uchburchak Δ tik turgan xolati xayotni boshlanishi, teskari turgan xolati esa xayotni oxirini bildiradi.

Teng yonli uchburchak - yaxlit bo'lak, ayriliq,,

Kvadrat - dunyoning turt tomoni, osmon saroyi, quyosh farzandi, abadiylik, yorug'lik, mustaxkamlik

Tug'ri turtburchak - ishonch.

Romb $\diamond$ ayol, ya'ni ona yer ramzi, serfarzandliq

Aylana i 18 olam, baxt, kuyosh, odamlarni yovuz niyatidan qaytarish
ramzi. Besh qirrali yulduz i xayotni qisqaligi, besh kunlik dunyo. Yarim aylana -
baxt.

Yarim oy - islom dinini ifodasi. Musulmonlik ramzi.

O'ng svastika - abadiy xarakat, o'sish, ko'tarilish.

Chap svastika - teskari xarakat, bo'zish.

Quyosh - xayot ramzi.

Bulut, olov - goliblik ramzi,

Islimiy naqsh elementlarining ramziy ma'nolari:

Bodom - baxt iqbol. Barg - baxorgi uyg'onish. Qalampir har xil yomonliklardan
va yomon ko'zdan asrash ramzi.

Zirk guli - (Gulsafar) - osoyishtalik va umr uzoqligi.

Anor - ezgulik, to'qchilik, to'kin-sochinlik

Oygul - baxt iqbol ramzi.

Jingala ~ to'kin sochinlik, boylik ramzi.

Olma - muxabbat ramzi.

Novda - boylik va farovonlik,

Yaprok i to'qchilik, baxorgi uyg'onish, navruz.

Isriq - yomon ko'zdan asrash ramzi.

Atirgul i go'zallik ramzi.

Qush va xayvonlar ramziy ma'nolari;

Sher - mardlik va jasorat, kuchlilik ramzi.

Yashil rang - ona tabiat ramzi.

Ko'k rang - moviy osmon.

Qizil rang - g'alaba, xursandchilik

Sariq rang - muqaddaslik

Qora rang - motam.

Sariq gul - ayrilik

Zangori - oliy e'tiqod

Oq rang - tozalik, yorug'lik

Echki - jasurlik, mardlik,

Oq kabutar - tinchlik

Oxu - go'zallik, noziklik

Xumo - baxt keltiruvchi qush.

Ranglarning ramziy manolari:

Xumo Boyqush - baxtsizlik

Baliq o' xushyorlik ramzi.

Sinkop - uy xayvonlarini ko'payishi ramzi.

Tulki - makkorlik

Chumoli - donolik, xoksorlik ramzi.

Bulbul - sadoqat.

Tayanch tushunchalar.

1. Naqsh - gul, arabcha gul, tasvir.

2. Ramz - arabcha ishora qilmoq soʻzidan olingan tabiatan, voqelikni xayotdagi quvonch va tashvishlarni, doʻst va dushmanlarni, yaxshilik va yomonlikni naqsh elementlari, chiziqlar, ranglar orqali tasvirlash.

Darsni mustahkamlash uchun savollar.

1. Naqsh nima oʻzi?
2. Naqshning qanday turlari bor?
3. Ganch oʻymakorligida ishlatiladigan naqsh elementlari qaysi tomonlari bilan farq qiladi.
4. Naqsh tili deganda nimani tushunasiz.
5. Qaysi naqsh elementlarini ramziy maʼnolarini bilasiz?

REJA:

Kompozitsiya va uni tuzish usullari

Munabbat shaklidagi naqsh kompozitsiyasini tuzish

Yoʻl ichida naqsh kompozitsiyasini chizish

Adabiyotlar

Bos it x o n o v Z. Ganchkorlik san'ati. G'.G'ulom nomli Adabiyot va san'at nashriyoti, T., 1978.

B u l a t o v S. O'zbek xalq amaliy san'ati. «Mehnat», T., 1991.

R e m p e l L. Arxitektura y ornament Uzbekistana. T., 1961.

R g i s a I. Toshkent ganchkorligi, O'zSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti, T., 1960.

5. Z a h i d o v P. Me'mor olimi. T., 1996.

Kompozitsiya (mujassamot) o'lotincha «kompositio» so'zidan olingan bo'lib, to'qish, tuzish, bir-biriga solishtirish, naqshni g'oyasi, xarakteri va vazifasiga muvofiq uyg'un hamda mutanosib joylashtirish, degan ma'noni anglatadi.

Naqqoshlik, ganchkorlik, kashtachilik va boshqa xalq amaliy san'ati turlarida kompozitsiya tuzishda simmetriyani, markaz topishni, bezaklarning takrorlanishi, bezakning dinamikligi, chiroyliligi va tabiiyligi, ranglarning yorqinligi va uyg'unligini hisobga olish kerak. Bulardan har birining o'ziga xos qonun-qoidalari bor.

Ustalar chizadigan nusxalar o'z xususiyatiga ko'ra namoyon, **turunj, kitoba, rut a, munabbat, va morpech, zanjira** kabi maxsus kompozitsiyalarga bo'linadi. Ustalar har bir naqshning tuzilishi, xarakteri va falsafiy ma'nosiga qarab, ularga nom qo'yadilar. Chunonchi, Toshkent ganchkorlik maktabining yirik namoyandasi Mahmud Usmonov «San'atim-saodatim» risolasida naqsh kompozitsiyalari nomini birma-bir sanab o'tar ekan: «xashti tufsur, sarnig'on, tufsur qanot, turna qanot, xonagi bo'rtma, xashti davra, chorsor davra yulduz, mashdona, parrak, oftoba, lola islimiy, bofta islimiy, erkin islimiy, turunj, bandi rumiy, islimiy guldona, islimiy madohil, Lola hoshiya» va boshqa atamalar mavjud, deb qayd qiladi.

Kompanovka (joylashtirish) o'chizish kerak bo'lgan naqshni yoki biror tasvirni qog'oz, ganch, faner yoki biror yuzaga to'g'ri joylashtirish.

Simmetriya - grekcha bo'lib, o'lchovlarning bir-biriga mutanosibligidir.

Ritm o'naqsh elementining ma'lum masofada bir tekisda takrorlanib kelishi bo'lib, naqshdagi harakatning uzluksiz va go'zal ko'rinishini ta'minlaydi.

Asimmetriya - kompozitsiyada simmetrik muvozanatning buzilishi.

Stilizatsiya - tabiatdagi o'simlik, hayvon va boshqalarning tasviri, rangi, shakli va tuzilishini badiiy usulda umumlashtirish.

Naqsh kompozitsiyasini chizishda quyidagilarga:

- tanob yoki novda tagidan gul, bargni qoldirib tasvirlash mumkin emasligiga;

- tanob bilan novdani farqlab tasvirlashga;

- taqsimda oitqiqa nuxsa chizib qo'ymaslikka;

- tanobdan hech qachon gul, novda, g'uncha va boshqalar o'sib chiqmasligiga;

- naqsh elementlarining nisbatini saqlashga;

- ganch o'ymaga moslab naqsh kompozitsiyasi tuzishga;

- naqshning zichligiga;

- naqsh orasidagi zamin bo'shliqlari nisbatini saqlash va hokazolarga amal qilish kerak.

O'rgangan naqsh elementlarimiz asosida oddiy naqsh kompozitsiyalarini tuzamiz. Simmetrik naqshlar tuzmoqchi bo'lsak, avval qog'ozga taqsimlash asosida simmetrik to'r chiziqlarni chizib olamiz. Naqshlarning takrorlanuvchi eng xarakterli qismi «taqsim» deb yuritiladi.

Taqsim naqqoshlikda naqshning ma'lum bir shaklda takrorlanuvchi qismi, bo'lagi. O'rta Osiyo naqshlari o'ziga xos xarakterga ega bo'lib, naqshlarning deyarli hammasi takrorlanuvchi bo'lakdan (qismdan) iboratdir. Shu taqsim sathi «taqsim yuzi» deyiladi. Naqqoshlar naqsh chizishdan avval taqsim yuzini qog'ozga belgilab, naqsh kompozitsiyasining bir qismini chizib, axtasini oladilar. Naqqosh

bezatiladigan yuzaga shu axta yordamida naqshni takrorlab tushirib, to'ldirib chiqadi va bezatadi. Taqsim kompozitsiyasining takrorlanuvchi qismi har xil bo'ladi. Chunonchi, uchburchak, to'rtburchak, kvadrat va hokazo. Doira yoki gumbazga mo'ljallangan naqsh taqsimiy kompozitsiya yuzining to'rtidan, oltidan, sakkizdan, o'n ikki-dan bir va hokazo qismlarini tashkil etib, taqsim doirasida yonma-yon takrorlanadi. Bunday taqsim «aylana taqsim» deb ataladi. Taqsim to'g'ri chiziq bo'yicha takrorlansa, «to'g'ri taqsim» deb yuritiladi. Taqsim to'g'ri va oyna shaklida almashinib takrorlansa, unda «chopurost taqsim» deyiladi. Ganch o'ymakorligida taqsimning o'zi chizib olinsa bo'ldi. Keyin shu taqsim bo'yicha muayyan naqsh kompozitsiyasining axtasini bimalol tayyorlash mumkin.

Kompozitsiya chizishni yaxshilab o'rganib olish uchun naqsh kompozitsiyalaridan bir nechta chizib, mashq qilinadi. Chizilgan kompozitsiyalarning eng yaxshisi tanlab olinadi. Zanjiralardan birini hoshiya tariqasida qo'llash ham mumkin.

Agar zanjira qilmasangiz chetidan, albatta, ramka qoldiring. Ramkasiz naqshni bezalmagan uyga o'xshatish mumkin.

Tuzilgan naqsh kompozitsiyasini kalka (shaffof) qog'ozga ko'chirib, axta (ulgi) tayyorlanadi.

Axta δ naqsh yoki biror rasmni shaffof qog'ozga chizib, chiziq yo'llarini igna bilan teshib, buyum yuziga tushirish uchun tayyorlangan andaza. Xorazmda «ulgi», Buxoroda «so'zan» deb yuritiladi. Ilk davrlarda ustalar buyum yuziga yoki naqsh chiziladigan sirtga tasvirni to'g'ridan-to'g'ri chizib, o'yib, naqsh ishlay berganlar, keyinchalik axta orqali tasvir tushirish qulayligini bilib, undan foydalana boshlaganlar.

Naqqoshlar, ganchkorlar, yog'och o'ymakorligi ustalari va boshqalar naqsh kompozitsiyalarining andazasini yillar davomida saqlab kelganlar. Bu esa xohlagan vaqtda ulardan foydalanish, zarur bo'lsa uni takomillashtirish imkonini berar edi. Bu axtalar otadan bolaga meros bo'lib qolardi. Ustalar axtani maxsus sandiqlarda saqlab kelganlar. Ba'zi axta namunalari davlat arxivlarida saqlanib kelinmoqda. Masalan, mashhur ganchkorlar: Usta Shirin Murodov, Toshpo'lat Arslonqulov, naqqoshlar: T.To'xtaxo'jayev, Jalil Hakimov va boshqalar tayyorlagan axtalar arxivlarda saqlanmoqda. Axtani tayyorlash uchun shaffof qog'oz naqsh kompozitsiyasiga moslab simmetriya o'qi bo'yicha ikkiga, to'rtga va hokazoga buklanadi. Buklamaning bir qismiga naqsh chiziladi. Naqshli shaffof qog'oz yupqa yostiqlar ustiga qo'yiladi va naqsh chiziqlari ustidan igna bilan teshib chiqiladi. Naqshning yirik va maydaligiga qarab igna tanlanadi. Ignaga bilan teshiladigan teshiklarning oralig'i naqshning mayda va yirikligiga bog'liq bo'ladi. Agar naqsh mayda bo'lsa, igna oralig'idagi masofa yaqin bo'ladi va aksincha naqsh yirik bo'lsa, teshiklar oralig'i masofasi katta bo'ladi. Naqsh nusxasi igna bilan teshib bo'lingandan keyin, shaffof qog'oz yoyib yuboriladi, natijada axta hosil bo'ladi. Tayyor bo'lgan axtani ish yuzasiga qo'yib, ustidan xoka urib va bosib yurgizib chiqiladi. Natijada naqsh nusxasi ish yuzasiga ko'chiriladi. Ganch taxta tayyor bo'lgandan so'ng, uning ustiga naqsh kompozitsiyasi axta va xoka yordamida tushiriladi yoki qo'l bilan qora qalamda to'g'ridan-to'g'ri chiziladi. Naqshning o'yiladigan chegara chiziqlari skalpelda tirnab kesib chiqiladi. Shunday qilinmasa ganchni o'yish jarayonida chiziqlar o'chib ketishi va o'yma noto'g'ri o'yilishi mumkin. Naqsh zamini skalpelda o'yilib, chetlari iskana yordamida tekislab chiqiladi. O'yma relyefiga mos pardozi turi beriladi. Masalan, pax pardozi, choka pardozi, Lola pardozi yoki tabaqa pardozi. Ayrim hollarda kompozitsiyada bir necha pardozni bir vaqtda qo'llash ham mumkin. Ishning so'nggida o'ymaning

chetiga ishlangan zanjirani o'yib, pardozi beriladi. Uyingizda 87-betda berilgan naqsh kompozitsiyalaridan birini bajaring.

Munabbat shaklidagi naqsh kompozitsiyasini tuzish va uni o'yish

Endi biz to'g'ri to'rtburchak (munabbat) shaklidagi naqsh kompozitsiyasi tuzish, o'yish va unga tegishli pardozi berishni o'rganamiz. Bunday naqsh kompozitsiyasi kvadrat bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, kvadrat va to'g'ri to'rtburchak ichidagi naqsh kompozitsiyasi hech tomonga ulanmaydigan oddiy naqsh kompozitsiya yoki har tomonga ulanuvchan munabbat naqshi ham bo'lishi mumkin. Xo'sh, munabbat naqsh turi nima?

Munabbat *o'* arabcha «o'stirmoq» degan ma'noni anglatadi. Asosi kvadrat yoki to'rtburchakdan tashkil topib, to'rt tomonga takrorlanadigan naqsh taqsimi. Katta yuzalarni bezashda munabbatdan foydalaniladi. U O'rta Osiyo naqsh kompozitsiyasida ko'p qo'llaniladi. Naqqosh munabbatni chizishdan avval uning to'rtidan bir bo'lagini chizib olib, keyin axtasini tayyorlaydi. Munabbatning ***o's/mliksimon, geometrik va boshqa turlarihor. Uning munabbat/ mehrpb, munabbat/ bofta, munabbat/ islami, munabbati girih*** va boshqa atamallari mavjud.

Biz munabbat shaklidagi naqsh kompozitsiyasini tuzishni mashq qilish uchun, avvalo, munabbat shaklidagi naqsh kompozitsiyasini ko'rib chiqamiz va shu asosda uni chizamiz. Chizishda kompozitsiyaning biror takrorlanadigan ikkidandan bir yoki to'rtidan bir qismini chizib olamiz. Keyin esa shu naqshning axtasini tayyorlaymiz. Ganch taxta qo'yib, ustiga axta yordamida naqsh nusxasini tushirib o'yamiz va unga tegishli pardozi beramiz.

Davragul kompozitsiyasi tuzish va uni o'yish

Davragul ikki so'zdan iborat bo'lib, «davra», ya'ni doira va gul, ya'ni «doira ichidagi naqsh» ma'nosini anglatadi. Davragul *o'* davra shaklidagi naqsh kompozitsiyasi keng tarqalgan kompozitsiya turlaridan biri.

Davragul asosan shiftning markaziga yoki devorga ko'p ishlatiladi. Bu naqsh turi tuzilishi jihatidan ***islamiy, handasiy (geometrik) va*** boshqa naqsh turlaridan iborat bo'ladi. Ko'proq binolarning ichki va tashqi qismlarini bezashda ishlatiladi. Davragul kompozitsiyasi quyma va o'yma asosida ham ishlanadi. Biz hozircha faqat o'yma usuldagi davragul kompozitsiyasi ishlashni o'rganamiz.

Davragul kompozitsiyasi chizishdan oldin, bu naqsh binoning qayeriga joylashtirilishiga qarab, uzoqdan ko'rinishi uchun yirikroq, yaqindan ko'rinishiga ega bo'lishi uchun maydaroq naqsh tanlanadi. Davragul naqshi diametrik'aniqlab olinadi. Albom varag'ida kichkina xomaki naqsh nusxalari bajariladi. Shulardan o'zingizga ma'qul tushgan xomaki rasm bo'yicha kattalashtirilgan davragul naqsh kompozitsiyasi bajariladi.

Buning uchun davragulning haqiqiy kattaligidagi diametrdagi aylana chizib olinadi va shu aylana to'rt, sakkiz, o'n, o'n ikkiga va hoka-zolarga bo'lib olinib, naqshning taqsimi aniqlanadi. Bu taqsim doirada yonma-yon takrorlanadi, ya'ni aylanma taqsimga naqsh kompozitsiyasi chiziladi.

Shu naqsh taqsimi bo'yicha uning axtasi tayyorlanadi. Ganch taxta quyilib axta yordamida naqsh nusxasi tushiriladi va o'yib pardozi beriladi.

Tayanch tushunchalar:

Kompozitsiya; Kitoba; Ruta; Munabbat; Morpech; Taqsim; Axta (ulgi).

Darsni mustahkamlash uchun savollar.

Kompozitsiya nima?

Kompozitsiyaning qanday turlari bor?

Kompozitsiya tuzishda qaysi qoidalarga rioya qilish kerak?

Axta nima? U qanday tayyorlanadi?

Taqsim va uning qaysi turlarini bilasiz?

Ruta kompozitsiyasi qanday tuziladi?

To'rtburchak va munabbat kompozitsiyalari o'rtasida qanday farq bor?

Kompozitsiyada tanob va gul nima vazifasini o'taydi?

8 - MAVZU: GANCH O'YMAKORLIGIDA ISHLATILADIGAN MATERIALLAR VA ULARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI.

REJA:

1. Amaliy san'at turlarida ishlatiladigan naqsh elementlari.
2. Stilizatsiya.
3. Naqsh elementlarini chizish yullari.

Adabiyotlar

1. Vu1atov S. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. «Mehnat», T., 1991.
Ganchdagi gullar bog'boni. Tuzuvchi M a d r a h i m o v A, «ARNAPRINT», T., 2006.
2. Muxtorov A. Usta va shogird odobi. «Mehnat», 1999.
3. Rempel M. I. Dalyokoe i blizkoe, Izd-vo let. i iskuse. im.G.Gulyama. T., 1981.
4. Faxritdinova D.A.Dekorativno-prikladnoe iskusstvo Uzbekistana. Izd-vo let. i iskuse. im.G.Gulyama. T., 1972.
5. Bulatov S, Ganchkorlik. «O'qituvchi», T., 1990.
O'zbek Sovet ensiklopediyasi. 3-t., 1972.
6. O'zbekiston xalq san'ati. Muallif -tuzuvchilar A.S.Morozova, N.A.Avedova,
7. S.M.Mahkamova. G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nash. T., 1979.
8. Zohidov P. Me'mor olami. Qomuslar bosh tahririyati, T., 1996.
9. G o n c h a r o v a P. A. Zolotoshveynoe iskusstvo Buxar' . Izd-vo lit. i iskuse. im.G.Gulyama. T., 1986.

Ganch uymakorligini o'rganishda naqsh chizish muhim ahamiyatga ega. Naqsh chizishni yaxshi bilmasdan turib ganchni har qancha chiroyli qilib o'ymaylik baribir sizni yetuk usta deb hech kim tan olmaydi.

Xar bir xalq amaliy san'at turlarida o'ziga xos tuzilishga, ko'rinishga, mazmunga ega bo'lgan naqshlar ishlatiladi. Shu qatori ganch o'ymakorligida ishlatiladigan Naqshlar xam o'ziga xos xarakterga egadir, Tabiiyki Naqsh elementlari naqqoshlik, yog'och o'ymakorligi, tosh o'ymakorligi, kashtachilik va boshqa turlarida ishlatiladigan naqsh elementlari va Naqshlar bilan o'ziga xos farq qiladi. Ustalar tabiatdagi gul, barg, novda, guncha, kabutar, tovu va boshkalarning tuzilishini, o'sish qonun-qoidalari, ko'rinishini sinchiklab o'rganib, ulardan turli naqsh kompozitsiyalar ishlash uchun har xil elementlarini stillashtirib olganlar.

Chunonchi, usta gulni stillashtirib olishda uning go'zalligini qaysi xolatda (ustidan, yonidan, tagidan) ko'rinishini tasvirlashni, izlab topadi.

Xar qanday kishi ganch o'ymakorligi, naqqoshlik, yog'och o'ymakorligi va boshqalarni o'rganish uchun naqsh elementlari chiza olishni o'rganishi kerak. Bu elementlar naQsh ishlashni alifbosi xisoblanadi. Bu darsdan biz o'simliksimon naqsh elementlari barg, gul, margula va tanob, shkufta, boglam va sirtmoqlarning turlari, nomlari va ularni chizishni urganamiz.

Barg o'simliksimon naqsh elementlari bo'lib, naqqoshlar tomonidan tabiatdagi o'simlik bargni stillashtirib olgan tasviri.

Barg Naqsh kompozitsiyasida to'ldiruvchi va xusn beruvchi elementdir.

Ular tuzilishiga ko'ra oddiy va murakkab turlarga bo'linadi, Oddiy barglarga uch barg, bodom bargi, tol bargi va boshqalar kiradi. Murakkab barglarga esa ko'p barg, shobarg va boshqalar kiradi. Barglarning quyidagi: Stilizatsiya - qush, baliq hashoratlar, barg, gul, rang va shaklini ko'rinishini naqshga moslashtirib xamda umumlashtirib

olingan turlari bor: chunonchi, shobarg (shoxona barg) eng katta barg, koʻp barg, chor barg, (toʻrtta barg), xurmo bargi, tol bargi, anor bargi, kashkarchi bargi, madoxil bargi, qush bodom bargi, qalampir bargi, nok bargi, sambig bargi va boshqa 50 dan ortiq turlari bor.

Runcha - tabiatdagi gunchalarni usta tomonidan stillashtirib olingan tasviri.

Gul - tabiatdagi nakdoshlar tomonidan stillashtirib olingan tasviri. Gul Naqsh kompozitsiyasida tuldiruvchi va xusn beruvchi element boʻlib xisoblanadi. Gullarning xar xil turlari boʻlib, ular Oʻziga xos nomlanadi. Chunonchi, uch-besh yaprogli oygul, lola gul, paxta gul, noxot gul, chinni gul, savsar gul, atir gul, gulafshon, gultojixuroz va boshqalar.

Gullar tuzilishiga koʻra oddiy va murakkabga bulinadi. Murakkab gullarga 1ta gul, koʻp bargli gul va boshqalar, Oddiy gullarga esa oygul, lola gul, noʻxat gul va boshqalar kiradi.

Gullar har xil tuzilishga ega boʻlganligi uchun ularni oʻziga xos nomlari bor.

Shkufta i oʻsimliksimon naqsh elementi boʻlib, novdalar bir-birini bogʻdash va yuzalarini toʻldirish uchun xizmat qiladi. Shkufta tuzilishi jixatidan turlicha boʻladi. Bir yerda kichik sodda boʻlsa, ikkinchi oʻrinda anchagina takomillashgan, uchinchi oʻrinda ikki tomondan kelayotgan shkufta madoxil yoki shunga oʻxshash shaklni xosil qiladi.

Bogʻdam va sirtmoqlari i oʻsimliksimon Naqsh elementlari boʻlib, bandi rumiy boftaning oddiy turi xisoblanadi. Ikki tanobni uchinchi sirtmoksimon egib oʻziga bogʻlashi sirtmoq yoyiladi. Sirtmoqlar bir-biri bilan chalkashib oʻtadi, umumiy koʻrinishi xuddi sakkiz raqamini eslatadi.

Bofta - Tanob aylanib oʻtib xosil qilgan shakl, islimiy naqsh elementi. Boftalar toʻgʻri, egri xamda aralash chiziqlardan tashkil topgan boʻladi.

Margula - kush chiziqli gajak, oʻsimliksimon naqshi elementi. U misgarlik, naqqoshlik, zarduzlik kabilarda ishlatiladi. Agar bir novdani uchidan ikki margula xosil boʻlgan boʻlsa, uni qush margula deb yuritiladi. Agar novda bilan margula tasvirlangan boʻlsa, margulali novda deb yuritiladi. Naqsh kompozitsiyasida margula toʻldiruvchi element xisoblanadi.

Band - (novda nabotiy) Naqshlardagi oʻsimlik va daraxt novdasini ifodalovchi gul bilan u tanobga nisbatan ikkilamchidir. Oʻsimliksimon Naqsh elementi boʻlib, u gullarning novdasi hisoblanadi. Band tabiatdagi daraxt yoki oʻsimliklarning novdasini va tanasini stillashtirib olingan tasvirdir, xar bir naqsh elementi singari bandning ham kompozitsiyada qoʻllanishning oʻziga xos tasodiflari bor. Masalan, bandning aniq, bir oʻlchamda boʻlishi kompozitsiyada gullarga nisbatan saqlanish, u naqshda gullar, barglar va tanoblarning tagidan oʻtishi va x.q turli naqshlardan kompozitsiyada banddan oʻziga xos metodda foydalaniladi, shuning uchun ham naqshlar bir-biridan farq qiladi. Chunonchi, Xorazm Naqshida bandlar kam, kurtak va barglar deyarli boʻlmaydi. Novdalarning oʻzi prujina singari bir-biriga qoʻshilib ketadi. Bundan tashqari novda shoxlash paytida Buxoro, Toshkent va Samarkand nusxalaridan koʻpincha shkurka bilan shoxlari bir-biriga mustahkamlashsa, xorazmliklarda shkurka ajratilmay oʻniga novdacha qoʻshiladi. .

Tanob - arabcha chilvir, arqon degan maʼnoni beradi. Murakkab naqshlar kompozitsiyasi asosini tashkil etuvchi negizi va naqshiga shakl beruvchi chizik tanob deyiladi. Markaziy Osiyo naqshlarida bir xil yoʻgʻonlikdagi chiziq boʻlib, ustalarimiz

tabiat manzarasida uchraydigan anxrning shartli tasviri deb olganlar. Naqqosh naqsh kompozitsiyasini chizishdan oldin birinchi navbatda tanob tortib, keyin novdalarni chizadi. Soʻngra novdalarni yoʻnalishiga moslab gullar joylashtirib chiqadi. Ustalar naqsh kompozitsiya chizishda tanobni birinchi rejaga qoʻyadilar. Tanob ustidan xech qachon, gul, novda yoki barg bosib oʻtmaydi. Tashqari tanob barg ranglarini bir-biridan ajratib turadi. Tanoblar xilma-xil boʻlib, bir kompozitsiyada boshlanganicha uzluksiz davom etadi, baʼzi nusxalarda tanob ikki nuqtadan boshlanib bir-biriga qarab yoʻnalib, bir-biriga chirmashib gullaydi, yana boshqa nusxalarda tanob bir nuqtadan boshlanib ikkinchi tomonga yoʻnalib tatssim chetiga borib tugallanadi. Tanob egri, tugri, aralash chiziklardan tashkil topgan boʻlishi mumkin. Agar kompozitsiyada tanoblar kesib oʻtuvchi rangli naqshlarda ishlatilsa, unda albatta ikkalasi ikki xil rangga boʻyaladi. Agar bir xil rangga boʻyalsa, unda asosiy shakl oʻzini koʻrsata olmaydi. Tanob bir-birini kesib oʻtmay bir-biriga parallel boʻlsa, bunday nusxani "qush tanobli isimli" deb ataladi. Agar tugallangan mustakil kompozitsiya boʻlsa, „qoʻsh tanobli namoyon" deb ataladi. Kompozitsiyada tanob bir-biridan ortiq xam boʻlishi mumkin. Agar ikki tanobli kompozitsiya boʻlsa, bir boshi ikkinchi gul, barg va boshqalarning oʻtishi mumkin emas.

Tayanch tushunchalar.

1. Stilizatsiya - qush, baliq, xashoratlar, barg, gullarning rang va shakli koʻrinishini naqshga moslashtirib hamda umumlashtirib olinishi.
2. Gʻuncha - tabiatdagi gʻunchalarni usta tomonidan stillashtirib olingan tasviri.
3. Gul - tabiatdagi gullarni naqqoshlar tomonidan stillashtirib olingan tasviri.
4. Tanob - arabcha chilvir, arqon, naqshga shakl beruvchi chiziq.

Darsni mustahkamlash uchun savollar.

1. Naqsh turlari kaysi tomonlari bilan bir-biridan fark kiladi?
2. Simmetriya nima?
3. Assimmetriya simmetriyadan keysi tomonlari bilan fark qiladi?
4. Gullarni qaysi turlarini bilasiz?
5. Naqsh elementlarini chizishda qaysi qoidalarga rioya qilish kerak?
6. Shkufta elementlari kompozitsiyada nima vazifani oʻtaydi?